13. TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BATI BALKANLAR POLİTİKALARI ÖZELİNDE BOSNA-HERSEK, HIRVATİSTAN VE SIRBİSTAN'LA İLİŞKİLER

Sina KISACIK

Yeditepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktor Adayı
Adres: Kantarcı Rıza Sokak Derya Apt. No: 40, B Blok, Daire: 13, 34738 Erenköy/Kadıköy İstanbul/TÜRKİYE
E-mail: sina1979@hotmail.com
Telefon: +90 535 658 65 51

Esma BUNJAKU

Priştine Üniversitesi Uluslararası Politika Bölümü Yüksek Lisans Mezunu
Priştine-Kosova
E-mail: esmabunjaku@gmail.com
Telefon: +377 44 30 84 35 / +90 542 518 27 11

Özet: *1990'ların ilk yarısında, Yugoslavya'nın dağılması neticesinde, Birlik içerisindeki etnik gruplar arasında artan milliyetçiliğin etkisiyle yaşanan çatışmaların en önemlisi, 1992-1995 yılları arasında gerçekleşen Bosna Savaşı'dır. Bu savaş sonucunda, özellikle Bosna-Hersek'te çok ciddi manevi ve maddi kayıplar yaşanmıştır. 21 Kasım 1995'teki Dayton Antlaşması ile bu ülkede kurulan yeni yapılanma, birtakım aksaklıklarına rağmen bugün de varlığını korumaktadır. Bu antlaşmanın ertesinde, Avrupa Birliği, Batı Balkanlar'da barışı sağlamak ve olumlu bir sonuca ulaşmak için epeyce çalışmaktadır. Fakat henüz yerine oturmayan taşların yanısıra, zayıf ekonomi, yolsuzlukla mücadelede başarılı ilerleme kaydedilmemesi ve işsizlik sorunu, Batı Balkanlar için AB yolunda en büyük engeller olarak karşımıza çıkarak entegrasyon sürecini geciktirmektedir. 2002 yılında Türkiye'de tek başına iktidara gelen AK Parti döneminde, -daha sonra Başbakan olacak- Profesör Ahmet Davutoğlu tarafından teorik çerçevesi çizilen "Küresel Barış Vizyonu" doğrultusunda, Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan'a verilen destekler, yaşanan krizlere rağmen artan bir biçimde sürdürülerek bu ülkelerle çok boyutlu ilişkiler geliştirilmeye çalışılmaktadır.*

Anahtar Kelimeler: *Bosna Savaşı, Türk Dış Politikası, Avrupa Birliği, Batı Balkanlar, Üçlü Danışma Mekanizması, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Sırbistan, Batı Balkanlar, Türkiye'nin Batı Balkanlar Politikası, AB'nin Batı Balkanlar Politikası, Ahmet Davutoğlu.*

1. Giriş

"*İnsanlığın hepsini bir vücut ve her milleti bunun bir organı saymak icap eder; bir vücudun parmağının ucundaki acıdan, diğer bütün organlar etkilenir. Dünyanın herhangi bir yerinde bir rahatsızlık var ise, bundan bana ne dememeliyiz; böyle bir rahatsızlık varsa, tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla meşgul olmalıyız.*" - Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 1937

Soğuk Savaş boyunca Bağlantısızlar Hareketi'nin kayda değer bir üyesi olarak varlığını sürdüren Yugoslavya, çok çeşitli etnik gruplardan oluşan bir mozaiği andırmaktaydı. Fakat bu sistemi senelerce başarıyla idare eden Tito'nun ölümüyle, bu yapıda başlayan sarsılmalar sonucunda 1990'ların başında Yugoslavya dağılmıştır. 1991'den itibaren bu yapı içerisindeki etnik gruplar, milliyetçi unsurların tetiklemesiyle kendi bağımsız devletlerini kurmuşlardır. 1991'de Bosnalı Sırpların özerk bir bölge ilanında bulunarak yayılmacı bir siyaset gütmeleri neticesinde Sırbistan'la birlik kurma girişimleri, bölgede kanlı çatışmalara yol açmıştır. Bunlardan en önemlisi ise 1992-1995 yılları arasında vuku bulan Bosna Savaşı'dır. Hırvatlar, Sırplar ve Boşnaklar arasındaki bu savaşta yüz binlerce kişinin ölmesine ilaveten, bir o kadarı sakat kalmış, kimisi de göç etmek zorunda bırakılmıştır. NATO'nun 1995'te gerçekleştirdiği hava saldırılarıyla bu savaş ancak sonlandırılabilmiştir. Daha sonra, Kasım 1995'te Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülüğünde Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırplar arasında bir antlaşma imzalanarak hâlihazırdaki düzen tesis edilmiştir.

Söz konusu antlaşmanın oluşturduğu yapının özenle korunması, hem Avrupa Birliği, hem de Türkiye açısından büyük önem teşkil etmektedir. Dayton Antlaşması'nın uygulanmaya başlanmasından itibaren Batı Balkanlar'da zorlukla sağlanan barışın korunması adına geliştirilen uluslararası girişimlere, hem Brüksel, hem de Ankara tarafından çok büyük destekler verilmiştir. Ayrıca Birlik, bölgeye dönük teknik yardım programları ve üyelik perspektifi de ortaya koyarak etkin olmaya çalışmaktadır. Türkiye'de 3 Kasım 2002'deki genel seçimlerin sonucunda tek başına iktidara gelen AK Parti dönemiyle birlikte, mevcut dış politika parametrelerine yeni parametreler ilave edilmiştir. Bunlardan en önemlisi, bulunduğu coğrafyanın yanı sıra küresel ölçekte de barışın tesisini öngören yaklaşımdır. AK Parti'nin dış politikasının en önemli ayaklarından birisini oluşturan Batı Balkanlar özelinde, tarihsel faktörlere bağlı olarak ayrı bir yerde konumlanan Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin istikrara kavuşturulmasının yanı sıra, Belgrad ve Zagreb'in Saraybosna ile barış içerisinde bir arada yaşatılması bu bağlamda önceliklidir.

Bu doğrultuda, bu çalışmamızda; Türkiye'nin ve Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar politikaları özelinde Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan'a dönük izlediği yaklaşımlar irdelenecektir. Çalışmamızın ilk bölümünde, Soğuk Savaş sonrasında Batı Balkanlar bağlamında yaşanan en önemli krizlerinden birisi olan Bosna Savaşı'na değinilecektir. Çalışmamızın ikinci bölümünde, Birlik tarafından Bosna Savaşı sonrasındaki dönemde bölgeye yönelik geliştirilen politikalar incelenecektir. Çalışmamızın son bölümünde ise, AK Parti'nin Batı Balkanlar politikası çerçevesinde Türkiye'nin mevzubahis ülkelere dönük geliştirdiği politikalara yer verilecektir.

2. Soğuk Savaş Sonrasında Bosna-Hersek Krizi

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra dünya düzenindeki değişimler ve Moskova-Washington eksenli ideolojik rekabet, Yugoslavya'nın iç politikasını pek de etkilememiştir. Soğuk Savaş zamanında bölgenin istikrarlı bir durumda olması, aslında kutuplaşmış olan dünyada tarafların oluşturduğu ittifakların Yugoslavya için bir güç dengesi oluşturmasından kaynaklanmaktaydı.[1] Yugoslavya'da Joseph Tito dönemindeki totaliter rejim, birbirinden çok farklı toplulukları kolektif-liderlik teorisi altında toplamıştır. Ülkeye özgü bir milli komünizm oluşturularak ve ülkedeki entelektüel özgürlük sınırlanarak, ayrılıkçı Hırvat ve Sırp milliyetçiliği baskı altına alınmıştır. Ancak Tito'nun 1980'de ölmesiyle, bir tür kolektif-Başkanlık sistemi tesis edilmiştir. 1960'lı yıllarda Sırbistan'dan Bosna-Hersek'in özellikle kuzey ve güney bölgelerine birçok Sırp köylüsü göç ettirilerek, bu stratejik bölgeler "Sırplaştırılmaya", en azından karışık bir etnolojik yapı haline getirilmeye çalışılmıştır. Kuzey'deki yerleşimler, Hırvatlar ile Boşnakları ayırmaya yarayan bir tampon bölge kurmayı; güneyde yapılan yerleşimler ise, hem Karadağ'da bulunan Müslüman nüfus ile Boşnaklar arasındaki iletişimi kesmeyi, hem de Bosna-Hersek'te Sırbistan ve Karadağ'ın olabildiğince etnik temelde genişlemesini hedeflemekteydi. 1990 sonrasında Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan devletlere, kapitalizme geçiş aşamasında Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği tarafından da büyük yardımlar yapılmıştır. Fakat bu yardımların borç ilişkisi doğurmasından ötürü, merkez kapitalist ülkeler, Balkanlı eski sosyalist ülkeler üzerinde iktisadi ve siyasi hâkimiyet kurmuşlardır. "Sosyalizmden kapitalizme geçiş" biçiminde gerçekleşen "büyük dönüşüm" sürecinde, tüm Balkan ülkelerinde aşırı

[1] Sina Kısacık (2012), "Soğuk Savaş Sonrasında Bosna-Hersek Krizi ve Türkiye-Bosna-Hersek İlişkileri", *Uluslararası Politika Akademisi,* Erişim Tarihi: 01.09.2015, Erişim Adresi: http://politikaakademisi.org/soguk-savas-sonrasinda-bosna-hersek-krizi-ve-turkiye-bosna-hersek-iliskileri/.

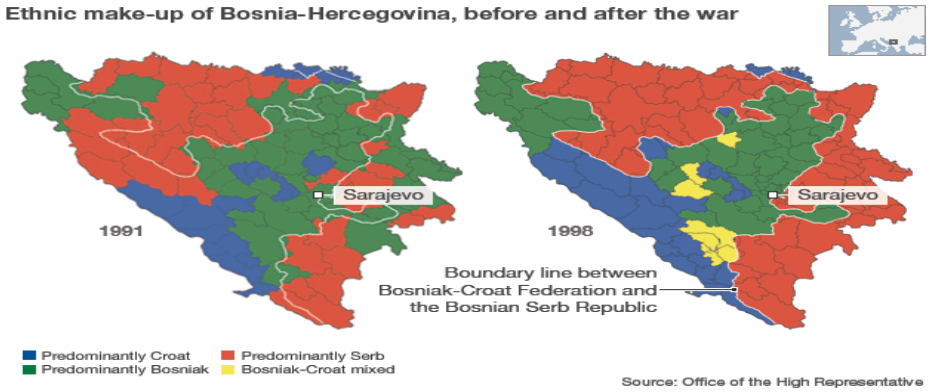
milliyetçilik hadisesi gelişmiştir. Aşırı milliyetçilik, her Balkan ülkesinde "öteki" etnik, kültürel ve dinsel gruplara yönelerek, örgütlü ayrımcılık ve şiddet politikalarını beraberinde getirmiştir. Ayrıca aşırı milliyetçi siyasetçiler ve hükümetler, komşu ülkelerin toprak bütünlüklerini hedef alan genişlemeci politikalar izlemişlerdir. Bu yolla, aşırı milliyetçilik geri dönülemez biçimde Balkanlar'da silahlı çatışmalara, savaşlara, toplumların ve politikaların etnik ve dinsel temelde parçalanmasına ve halklar ile devletlerarasında güvensizliğin yanı sıra düşmanlığa da sebebiyet vermiştir. Bu süreç, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin parçalanarak yedi küçük ve zayıf kapitalist ulus-devlet haline gelmesiyle sonuçlanmıştır.

Kaynak: http://newsimg.bbc.co.uk/media/images/41664000/gif/_41664926_former_yugo_416fix.gif

Mayıs 1991 tarihinde, Bosnalı Sırplar, önce Bosna'da bir otonom bölge ve Ekim 1991'de bir meclis kurduktan sonra, 27 Mart 1992'de Bosna Sırp Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir. Sırp azınlıklar, 1992'de Belgrad ile yakın iletişime geçerek Sırbistan ile birleşme amacı doğrultusunda hareket etmişlerdir. Bosnalı Sırplar, Sırbistan tarafından silahlandırılarak, ikamet ettikleri bölgelerde para-militer gruplara dönüştürülmüş ve Boşnak köylerine saldırmışlardır. Bu arada, Slovenya, Belgrad'da bulunan Sırp askerlerinin geri çekilmesi için Belgrad'a 19 Ekim 1991 tarihine kadar bir süre vermiş, Sırpların buna karşı çıkması üzerine de 30 Haziran 1991 tarihinde Velika-Vas'da Yugoslav Ordusu'na saldırmıştır. Sırp Ordusu'nun da Vukover kasabasını işgal etmesiyle, savaş başlamıştır. Sırp Ordusu'nun Bosna'ya saldırmasından 3 ay sonra, Bosna-Hersekli Hırvatlar tarafından Tudjman'ın çağrısıyla Temmuz 1992'de ilan edilen

Bosna-Hırvat devleti, aslında daha sonra Hırvatistan'a bağlanmayı amaçlamaktaydı. Tüm bu gelişmelere karşın, savaşın başlamasından ancak üç ay sonra 25 Eylül 1991'de yayımlanan BM Güvenlik Konseyi 713 nolu kararıyla[2]; bir taraftan çatışmanın tarafları müzakere masasına davet edilirken, diğer yandan da bu ülkeye silah ambargosu uygulanarak UNPROFOR adlı barış gücü bölgeye gönderilmişti. Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık ilanında bulunmaları ve Makedonya'nın da bu hedef doğrultusunda hareket etmesiyle, Aliya İzzetbegoviç'in önderliğindeki Boşnaklar ve Hırvatlar, Sırpların muhalefetine rağmen bağımsızlık kararı vermişlerdir.[3] Aralık 1991'de Almanya, Avusturya, Macaristan, Danimarka ve İzlanda hükümetleri Hırvat ve Sloven Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını hemen tanımışlardır. Türkiye'nin 6 Şubat 1992 tarihinde Bosna-Hersek'i resmen tanımasının ertesinde, 29 Şubat 1992'de bu ülkede bağımsızlık kararı, yapılan referandum sonucunda yüzde 64'le alınmıştır. Nihayetinde Bosna-Hersek'in 3 Mart 1992'de ilan ettiği bağımsızlık, 6 Nisan 1992'de ABD ve AB üye devletleri tarafından da tanınmıştır. Aynı zamanlarda Hırvat Başkan Franko Tudjman ve Sırp Başkan Slobodan Miloseviç, Bosna-Hersek'teki taraftarlarını desteklemeye yönelik olarak bölgeye Çetnik paramiliter gruplarını göndermişlerdir. Ayrıca Belgrad, bölgeye hem ordusunu, hem de ancak 2005 yılında bölgeden çekilen Akrepler isimli Sırp devlet polisini sevk etmiştir.

Kaynak: http://news.bbcimg.co.uk/media/images/53026000/gif/_53026669_bosnia2_624x369.gif

[2] "United Nations Security Council Resolution 713 (1991) of 25 September 1991 on Socialist Federal Republic of Yugoslavia", Erişim Tarihi: 13.09.2015, Erişim Adresi: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/713(1991).

[3] Birgül Demirtaş Coşkun (2012), "Yugoslavya'nın Dağılma Krizi (1991-1999)", içinde *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012,* ed. Haydar Çakmak, Ankara: Kripto Yayınları, s. 216.

Bu dönemde Birleşmiş Milletler'in yapabildiği tek şey; Saraybosna (Sarajevo), Gorozde, Bihaz, Tuzla, Srebrenica ve Zepce'yi güvenli bölge ilan etmek olmuştur. UNPROFOR bölgeye gönderilmiş ve -mavi bir hatla- Sırp kontrolü altındaki bölgelerle, Cumhuriyetin diğer bölgeleri birbirinden ayrılmıştır. Aynı dönemde, Batılı liderlerin Bosna-Hersek Devlet Başkanı İzzetbegoviç'e, Sırplara karşı mağlubiyeti kabul ederek bir barış antlaşması akdetmesi konusunda baskıda bulunmaları, Bosna'daki Sırp azınlığı daha da cesaretlendirerek, Boşnaklara yeniden soykırıma başlamalarına neden olmuştur.[4] 12 Şubat 1994'teki Sarajevo Katliamı'nın ertesinde, Washington, Belgrad'a BM kontrolü altındaki bölgelere yaklaşmaması konusunda bir nota vermiştir. Fakat ordunun başındaki General Mladic, Grozde'ye doğru yürüyerek buraya saldırmıştır. Grozde'nin düşeceği esnada, NATO Barış Gücü olarak adlandırılan Amerikan savaş uçakları Sırp mevzilerini bombalamaya başlamıştır. Haziran 1995'te Sırplar yeniden saldırılara başlayarak, BM ve NATO tarafından "Güvenli Bölge" olarak belirtilen Srebrenica'yı ele geçirmişlerdir.[5] Sırpların burada gerçekleştirdiği soykırım ile kadın ve yaşlılara yönelik uygulamaları, son yüzyılda işlenen en büyük savaş suçu olarak tarihe geçmiştir. Sırpların bu saldırıyı gerçekleştirmesinde, o ana değin uygulanan silah ambargosunu kaldırılmasına yönelik Amerikan Kongresi'nin kararı da etkili olmuştur. Çünkü Sırplara göre, bu durumda Boşnaklar silahlanarak kendilerine karşı bir saldırıda bulunabileceklerdi.

Kaynak: http://www.stlbosnians.com/wp-content/uploads/2015/06/srebrenica.jpg

[4] Şule Kut (2004), "Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası: 1990-1993", içinde *Türk Dış Politikasının Analizi,* ed. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınları, s. 598.

[5] William Hale (2002), *Turkish Foreign Policy 1774-2000,* London: Frank Cass, s. 263.

Hava bombardımanı için Hızlı Reaksiyon Gücü'nü oluşturan NATO, Temmuz 1995'te BM ile prensipte anlaşarak "Deny Flight" operasyonuyla Sırbistan'ı bombalamıştır.[6] Birkaç hafta sonra ise, Sırplar barış masasına oturmaya razı olmuşlardır. Boşnak tarafını Aliya İzzetbegoviç, Hırvat tarafını Franjo Tudjman ve Sırp tarafını Slobodan Miloseviç'in temsil ettiği ve ABD'li diplomat Richard Holbrooke'un aracılığında başlayan görüşmelerin sonucunda, 21 Kasım 1995'te tarihinde Dayton Barış Antlaşması imzalanmıştır.[7] Antlaşmaya göre;

➢ Bosna-Hersek bağımsız bir devlet olarak tanınmaktadır.
➢ Bosna-Hersek Devleti, içinde Bosna ve Hırvat Federasyonu'yla bir Sırp Cumhuriyeti'ni içermektedir. Toprakların yüzde 51'i federasyona, yüzde 49'u ise Sırp Cumhuriyeti'ne aittir.
➢ Saraybosna bir merkezi hükümet, milli meclis, Başkanlık sistemi ve anayasal mahkemeye sahip birleşik bir yapıda kalacaktır.
➢ Başkan ve meclis, demokratik yollardan seçilecektir.
➢Kolektif Başkanlık sistemi, birer Boşnak, Hırvat ve Sırp üyenin katılımıyla gerçekleştirilecektir.

In the front row from right to left: Slobodan Milosevic, Franjo Tudjman, and Alija Izetbegovic, sign the Dayton accords. In the back row stands, from right to left, Felipe Gonzalez, Bill Clinton, Jacques Chirac, Helmut Kohl, John Major and Viktor Tchernomyrdine. This is a picture of the Dayton peace accord being signed and officially ending the Bosnian War.

Kaynak: http://thebosniangenocide.weebly.com/uploads/6/9/9/0/6990228/9382334.png?394

[6] "Operation Deny Flight", *Global Security*, Erişim Tarihi: 15.01.2015, Erişim Adresi: http://www.globalsecurity.org/military/ops/deny_flight.htm.

[7] "Dayton Peace Accords: General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina", Erişim Tarihi: 18.10.2012, Erişim Adresi: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/day01.asp.

Dayton Antlaşması'ndan sonra, barış sürecinin muhafazasını sağlamak amacıyla, Aralık 1995'te "Barışı Uygulama Konferansı" oluşturulmuştur.[8] 55 devletin içinde bulunduğu Barış İzleme Konferansı'nın Yürütme Kurulu; ABD, Fransa, Almanya, İtalya, Kanada, Rusya, Japonya, Avrupa Konseyi, AB Başkanlığı ve İslam Konferansı Örgütü'nden meydana gelmekteydi. Türkiye, İslam Konferansı Örgütü'nün, Barışı Uygulama Konferansı Yürütme Kurulu içindeki temsilcisidir. Ankara, BM Güvenlik Konseyi'nin 31 Mart 1993 tarihli "Bosna-Hersek hava sahasında uçuş yasağı" kararının[9] uygulanması için gerçekleştirilen operasyona, 18 adet F-16 savaş uçağıyla iştirak etmiştir. Buna ilaveten, Türk savaş gemileri ambargonun denizden uygulanan bölümü için Adriyatik Denizi'nde görev almıştır. Aralık 1995'te, Dayton Antlaşması'nın uygulanmasını sağlamak, kontrol etmek ve çatışmaların tekrar alevlenmesini engellemek için 60 bin kişilik "Uygulama Gücü" *(Implementation Force-IFOR)* oluşturulmuştur.[10] Türkiye, NATO idaresindeki IFOR'a 1500 asker ile katılmıştır. IFOR'un adı 1997'de "İstikrar Gücü *(Stabilization Force-SFOR)"* olarak değiştirilerek, personel sayısı 36 bine düşürülmüştür. 2 Aralık 2004'te SFOR'un görevi "Avrupa Birliği Gücü (*EUFOR*)" tarafından devralınmıştır. Günümüzde, EUFOR'un Bosna-Hersek'te görevli personel sayısı 2000 olup, bunun içindeki Türk askerleri, askeri görevlerine ilaveten kültürel faaliyetler tertipleme, savaşta ailelerini yitirmiş çocukların bakımı, giyecek, gıda ve ilaç yardımı, sağlık taraması, öğrencilere kitap ve kırtasiye yardımı gibi çeşitli toplumsal hizmetler de sunmaktadır. Bosna-Hersek'te savaşın bitiminden sonra Sırp gücüne karşı denge oluşturmak amacıyla Washington tarafından Bosna-Hersek Federasyonu (Boşnak-Hırvat) Ordusu'na yönelik başlatılan "Eğit-Donat" adlı programının "Eğit" bölümünde bulunan Türkiye, Mayıs 1996'dan beri Bosna-Hersek Ordusu'ndan gelen Boşnak ve Hırvat subaylara eğitim verip onları ülkelerine geri göndermektedir.

---

[8] Dimitar Bechev (2012), "A Very Long Engagement: Turkey in Balkans", içinde *Another Empire? A Decade of Turkey's Foreign Policy Under The Justice and Development Party,* ed. Kerem Öktem, Ayşe Kadıoğlu ve Mehmet Karlı, İstanbul: İstanbul Bilgi University Press, s. 213.

[9] "United Nations Security Council Resolution 816 on Bosnia-Herzegovina - Adopted by the Security Council at its3191st meeting on 31 March 1993" (1993), Erişim Tarihi: 16.09.2015, Erişim Adresi: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/816(1993).

[10] "Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları", *Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı*, Erişim Tarihi: 30.10.2012, Erişim Adresi: http://www.tsk.tr/6_uluslararasi_iliskiler/turkiyeninbarisidesteklemeharekatinakatkilari.html.

Kaynak: http://www.paixbalkans.org/images/EUFOR-Althea.gif[11]

Bosna-Hersek'te savaşın nihayetlendirilmesinden sonra NATO tarafından üstlenilen Uygulama Gücü veya daha sonrasında İstikrar Gücü, sadece Bosna-Hersek'te istikrarı tesis etmek doğrultusunda bir girişim olarak kalmayarak tüm Balkanlar'da göreceli bir istikrar kurulmasına yardımcı olmuştur. Ancak bu istikrarın tatmin edici olduğu söylenemez. Bir başka deyişle, bu istikrarın asgari seviyede bulunduğu ifade edilebilir. Uluslararası toplum nazarında ise, askeri çatışmaların sonuçlandırılması kâfi olarak kıymetlendirilmiştir.[12] Yerel oyuncuların bu durumdan memnuniyetsizlik belirtmelerine karşın, asgari istikrarın en üst seviyeye çıkartılması formülleri bu tarihten itibaren küresel ölçekte aranmıştır. Bu esnada, küresel bağlamda meselenin Balkanlar'a özgün olduğu, ancak meselenin çözüme kavuşturulmasının küresel formüller vasıtasıyla olabileceği iddia edilmiştir. Yerel temelde ise, mesele genellikle komplo teorileriyle bağlantı kurularak ele alınmış ve çözümün uluslararası arenada gerçekleşebileceği savunulmuştur. Ancak meselenin kendisinin yanı sıra, çözülmesi de küresel/yerel ilişkisi çerçevesindedir. Ankara tarafından takip edilen dış politikaya bakıldığında; Bosna Savaşı'nın sonuçlandırılmasına dönük Türkiye tarafından ortaya atılan çok taraflı BM şemsiyesi çerçevesinde gerçekleştirilen müdahale politikasının uygulamaya konulmasının neticesinde, harp bitmiştir. Savaş süresince Ankara'nın girişimleri takdirle karşılanmakla beraber, savaş sonrasındaki istikrarın tesisine yönelik politikaların geliştirilmesinde, Ankara içselleştirilme konusunda da bazı başarılar sağlamıştır.

[11] MNTF = Multinational Task Force = Çok Uluslu Görev Gücü.

[12] Mustafa Türkeş (2008), "Türkiye'nin Balkan Politikasında Devamlılık ve Değişim", *Avrasya Dosyası Balkanlar Özel,* Cilt 14, Sayı: 1, ss. 263-264.

Örnek vermek gerekirse, Dayton Antlaşması'ndan sonra Yüksek Temsilci'ye öneriler sunacak Yönlendirme Kurulu'nda, Ankara önce "gözlemci" statüsüne sahip olmuş ve uzun bir süre sonra da Barış Uygulama Konseyi'nde "üye" statüsünü elde etmiştir. Ankara, bu zaman zarfında Balkanlar'da kalıcı istikrarın tesisine yönelik dikkat çekici katkılar sunmuştur. Bu noktada, Ankara'nın Balkanlar'da barış ve istikrarın kalıcı kılınmasına yönelik tutarlı ve sistematik katkı sağlayan az sayıdaki uluslararası aktörden biri olduğunun da altı çizilmelidir. Bunun sebebi ise, Türkiye'nin Balkanlar'da barış ve istikrarın sürekliliği ve bölgede hayatlarını sürdüren Türk ve Müslüman azınlığın varlığını devam ettirebilmesi gayesidir. Aksi takdirde, bu azınlıklar Türkiye'ye göç etmeyi tercih etmektedirler.

3. Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikaları Bağlamında Batı Balkanlar

Birleşik bir Avrupa kurulması fikrinin temelindeki en büyük hedef, yaşlı kıtada kalıcı barışı ve istikrarı sağlamaktı. Çeşitli kaynaklara göre, bu düşüncenin sahipleri bazı idealist filozoflardı; Saint Simon Kontu Claude Henri de Rouvroy'un milli bağımsızlıklara saygı duyacak tek bir politik yapılanmanın amaçlarını ve aynı zamanda güçlüklerini 1814'de ele aldığı çalışmalar ve Fransız düşünür-yazar Victor Hugo'nun 1850'li yılların ortalarında Federal Birleşik Avrupa için kampanyalar yaptığına dair bilgiler, AB tarihi ile ilgili çeşitli belgelerde yer alır. Fakat bu fikrin hayata geçirilmesi, ancak 100 küsur yıl sonra mümkün olabilmiştir. Tüm Avrupa kıtasında yıkıcı zaiyatlara neden olan İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, ileri görüşlü ve cesur bazı devlet adamları somut adımlar atmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, Fransız Dış İşleri Bakanı Robert Schuman tarafından verilen bir önergenin ardından, Fransız iktisatçı ve işadamı Jean Monnet, Schuman Planı taslağını hazırlamıştır.[13] Robert Schuman, Jean Monnet ve Almanya Federal Cumhuriyeti Şansölyesi Konrad Adenauer tarafından somutlaştırılan fikirleri takiben, 1951 yılında Paris'te Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kurmak için Maden Birliği Sözleşmesi'nin (Montanunion) imzalanması ile Avrupa bütünleşmesi yolunda ilk temel adım atılmış oldu. Aynı coğrafya üzerindeki güçlü ülkeler, artık siyasi ve ekonomik istikrarın aynı

[13] Robert Soin (2008), *L'Europe politique, histoire, crises, dèveloppements et perspectives des processus d'intègration* (Evropa politike, Historia, krizat, zhvillimet dhe perspektivat e proceseve të integrimit), ss. 35-39.

zamanda kalıcı bir barışın da anahtarı olduğu düşüncesi üzerinde hemfikirdiler.[14]

1957'de Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'na imza atan ülkeler, her geçen gün aralarındaki paylaşım sahasını geliştiriyorlardı; gümrük vergilerinin kaldırılması ve ardından bu işbirliğinden doğan somut başarılar, gruba henüz katılmayan diğer ülkeleri de cezbediyordu. 1973 yılında Danimarka, İrlanda ve İngiltere ile üye sayısı 6'dan 9'a yükselip, topluluk ülkelerinin halkası giderek büyüyordu. 1986 yılında Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in de katılımı ile AET ülkelerinin sayısı 12'yi bulmuştu. Berlin Duvarı'nın yıkılması ile 29 yıl aradan sonra 3 Ekim 1990 yılında birleşen iki Almanya ve Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, Avrupa coğrafyasında yeni bir siyasi konjonktürün oluştuğunu gösteriyordu. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, uluslararası yapılar, yeni şekillenecek olan dünyadaki rollerini belirlemek için kurumsal yapılarında yeni düzenlemelere gitmişlerdir. Bu durum, AB'de Maastricht Antlaşması'nın imzalanması ve üyelik şartlarını ortaya koyan Kopenhag Kriterleri'nin[15] oluşturulması şeklinde tezahür etmiştir. Demirperde ülkelerinin birbiri ardına sosyalist rejimleri terk edip demokratik rejimlere geçtiği ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girmeye hazırlandığı bu dönemde, en büyük sıkıntı eski Yugoslavya'nın dağılması süreci olacaktı.

Avrupa coğrafyasının güneydoğu kesiminde yer alan Yugoslavya'da, aslında yıllar öncesinden başlayan çeşitli iç sıkıntılar sonucunda giderek tırmanan aşırı milliyetçilik, 1991 yılında Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile doruk noktasına ulaşmış ve bu da yaklaşık 10 yıl süren ve maddi manevi çok büyük kayıplara yol açan bir savaşın başlangıcı olmuştu. Yugoslavya'nın dağılma sürecinden günümüze kadar daha da gelişen Avrupa Topluluğu ya da Maastrich Anlaşması sonrasındaki yeni ismiyle Avrupa Birliği'nin genişleme politikaları içerisinde Batı Balkan ülkelerine karşı olan tutumunu Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan özelinde ele aldığımızda, bölgede kalıcı barışı sağlamak adına hala tartışılan sınırlar dolayısı ile ister istemez gelişmelerin ardında jeostratejik politikaların öneminin giderek arttığı görülmektedir.[16]

---

[14] Historia des relations internationales de 1945 a nos jours, Tome 2, ss. 617-619.

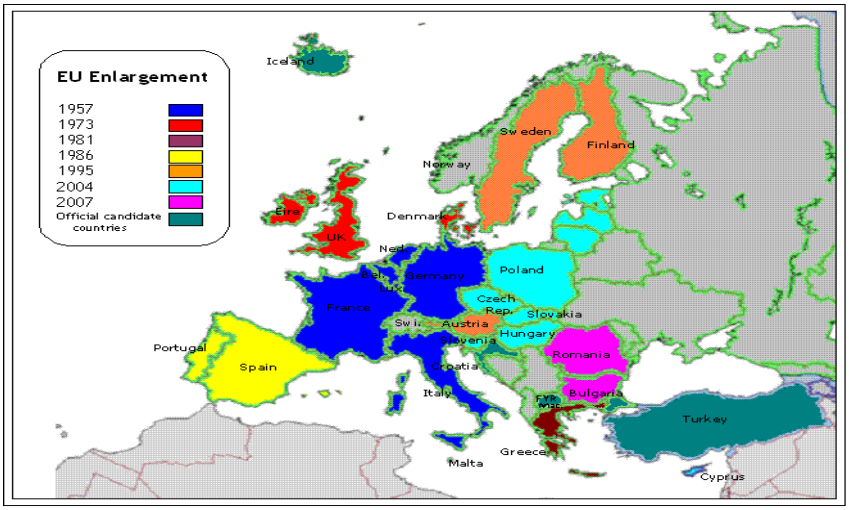
[15] Kopenhag Zirvesi, 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan zirvede belirlenen kriterler özetle şunlardır: İstikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin var olması, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, azınlıkların korunması, işleyen bir pazar ekonomisi ve Birlik içindeki rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması.

[16] "A Brief History of The EU" (2010), *NPR,* 11.07.2010, Erişim Tarihi: 11.02.2016, Erişim Adresi: http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=128389419.

3.1. AB Genişlemesi Nedir?

Öncelikle Avrupa Birliği genişleme politikalarının anlamını kavramak ve konuyu bir bütün olarak ele alıp, bu şekilde bir sonuca ulaşabilmeyi hedefliyoruz. Peki genişleme politikaları sadece basit bir coğrafi kavram mı (Avrupa'da durmadan gelişen bir AB), yoksa aynı zamanda siyasi bir kavram mıdır (Yani AB politikalarını kabul etmeye hazır ve kriterlerini uygulayacak Avrupa devletlerinin entegrasyonu)? Veyahut, coğrafi referanslarla yönetildiği kadar, aynı zamanda AB'nin jeostratejik çıkarlarını da gözeten jeo-politik bir kavram olarak, her ikisinin bir nevi kombinasyonu mudur? Yani, bir anlamda, Avrupa'nın ortak değerlerini kabul edip, bağımsızlıklarını gönüllü olarak AB'ye veren Avrupa devletlerine özgü bir siyaset biçimi.[17] Beşinci Genişleme olarak da bilinen 2004 yılındaki genişleme ile AB'ye katılan Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya,Estonya, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin ardından, 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya ile üye sayısı 27, son olarak 1 Temmuz 2013'de Hırvatistan'ın üyeliği ile de AB'ye üye olan ülkelerin sayısı 28'e yükseldi. Fakat Avrupa Birliği, üyesi Macaristan ve Slovakya arasında yaşanan ve Slovakya'nın Macar azınlığa uyguladığı etnik temelli kısıtlamalardan kaynaklanan soruna göz yummakla ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi gibi sınır sorunu olan bir ülkeyi bünyesine katmakla, kendi içlerindeki sorunları henüz kapanmamış ve komşuluk ilişkilerinde çatışma halinde olan ülkeleri birliğe üye yaparak aynı zamanda problem de ithal ettiğini farketti. AB genişlemesi nedir diye bundan bir üst metne tekrar döndüğümüz takdirde, coğrafi referanslarla yönetilmenin yanısıra, AB'nin jeostratejik çıkarlarını da gözeten jeo-politik bir kavram olarak, ikili kombinasyonun daha doğru olduğunu söylememizin mümkün olabileceğini görmekteyiz. Bu, Avrupa Birliği'nin yarım asrı geçen genişleme tarihinde de pek çok kez kanıtlanmıştır. Genişleme süreci günümüzde yavaşlamış olmasına rağmen, AB'nin en başarılı dış politika aracı ve yumuşak gücü olarak hala yerini büyük ölçüde koruduğunu da görmekteyiz.

[17] Reka Blerim (2010), "Good to Know About EU Enlargement", *The Geopolitics and Techniques of EU Enlargement*, Aspect: Brussels, Belgium, ss. 2-8.

Kaynak : http://www.civitas.org.uk/eufacts/enlargementmap.php

3.2. 1990'larda Avrupa Birliği ve Batı Balkanlar'daki Üç Ülke

1990 sonrası yıllarda Balkanlar savaşlarla boğuşurken, Avrupa Topluluğu yeni bir oluşumla dünya siyasetinde daha etkili olabilmeyi hedefliyordu. 1993'te Avrupa Birliği adı altında birleşen ve Avrupa coğrafyasında yer alan dünyanın belli başlı büyük güçleri olarak da bilinen devletlerin, yeniden yapılanma çerçevesinde o dönemde patlak veren Balkanlar krizinde ortaya koyacağı tavır, bir yandan da AB'nin ilk ciddi dış politika sınavı olup, aynı zamanda notunu da belirleyecekti.[18] Maastricht Antlaşması'ndan sonra oluşturulan yeni yapılanma içerisinde, dış politika ve güvenlik politikalarında AB ülkelerinin ortak hareket edebildiklerini somut olarak gösterebilmek, inandırıcılık ve gelecek açısından da çok önemliydi. Yani Avrupa Birliği'nin Yugoslavya savaşlarında geliştireceği stratejiler, bölgenin geleceğinin yanısıra, Avrupa Birliği için de özel bir önem taşıyordu. Olaya bu açıdan bakmak, AB'nin askeri-politik stratejilerinin ileriye yönelik olarak nasıl oluşabileceği hakkında bir öngörü geliştirmemize de yarayacaktır.

AB'nin, Balkanlar da dâhil olmak üzere, Avrupa'nın siyasal sorunlarının çözümünde başat aktör olma isteği, o dönemin konjonktürü ile birlikte açıkça konuşuluyordu. Öyle ki, 1991'de Yugoslavya krizi patlak verdiğinde, zamanın AT Dönem Başkanı ve Lüksemburg Dış İşleri Bakanı Jacques Poos ve AT Komisyonu

[18] Reka Blerim (2010), "Good to Know About EU Enlargement", *The Geopolitics and Techniques of EU Enlargement*, Aspect: Brussels, Belgium, ss. 2-8

Başkanı Jacques Delors gibi liderler, Yugoslavya krizini AB'nin -Amerikan müdahalesine gerek kalmadan- çözebileceğinden emindi. Maastricht Anlaşması ile -bu düşünceyi kuvvetlendirici nitelikte- ortak bir dış politika mekanizmasını geliştirmeye yönelik yeni adımlar da atıldı.[19] Bunu üç temel unsur üzerinden ele alacak olursak, şöyle devam edebiliriz: (1) Diplomatik planlamada; Yugoslavya krizinde bir süre çekingen kalan Avrupa Birliği, daha sonra pozisyonunu netleştirerek bağımsızlık ilan eden Cumhuriyetleri tanıdı ve daha aktif bir duruş sergilemeye başladı, (2) Siyasi planlamada; AB, müzakerelerde çözüm ve tavsiyelerde bulunma çabaları gösterdi, (3) İnsani planlamada; AB, karışık ve tehlikeli bir bölge olan Balkanlara gıda ve ilaç göndererek, sürekli takip ve katkılarda bulunmaya çalıştı. Fakat tüm bunlar, maalesef barışı inşa etmeye yetmedi. Ardından Birleşmiş Milletler'in yardımı talep edildi; ama ne yazık ki o dönemde BM'nin de Avrupa Birliği'nden daha fazla bir başarı gösterdiğini söyleyemeyiz.

Avrupa Topluluğu'nun kurucularından olan örgütün baş aktörleri, Fransa, Almanya ve İngiltere arasında, ilk başlarda, Yugoslavya'daki iç savaşa ilişkin görüş ayrılıkları mevcuttu. AT'nin bu savaşa müdahale edebilecek düzeyde askeri kapasiteye sahip olamayışı gibi başlıca nedenlerle, Yugoslavya'nın dağılma sürecini başarılı bir şekilde yönetme iddiasını gerçekleştirdiği söylenemez.[20] AT'nin ilk baştaki resmi tavrı Yugoslavya'nın bütünlüğünü korumak olsa da, Almanya ve Avusturya gibi devletler Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını destekliyordu. Almanya, AT'nin belirlediği tarihi beklemeden, 23 Aralık 1991 tarihinde bu iki devleti tanıdığını duyurdu. Almanya'nın bu tavrı, diğer AT üyesi ülkelerin, özellikle İngiltere ve Fransa'nın tepkisine neden olsa da, bu ülkeler Maastricht süreci ve AT'nin motor gücü olan Almanya ile ters düşüp birliğin geleceğini tehlikeye atmak istememişlerdir. Bu yüzden, AT, Almanya'yı takip ederek önce 15 Ocak 1992'de Hırvatistan ve Slovenya'yı, ardından da 17 Nisan 1992'de Bosna-Hersek'i tanımıştır. Savaş boyunca askeri güç anlamında tek başına etkili olamayan Avrupa Topluluğu'nun, -11 Eylül 2001 terörist saldırılarından sonra- örgütün ileri gelen ülkeleri ile ABD arasında terörizm ile mücadelede uygulanacak yöntemler ve özellikle Irak konusundaki görüş ayrılıklarına rağmen, AB'nin Balkanlarda

[19] Birgül Demirtaş (2012), "AB'nin Kosova Politikası: Karmaşık Sorunlar, Sorunlu Yanıtlar?", içinde *Avrupa Birliği ve Komşuları: Fırsatlar ve Zorluklar,* der. Bezen Balamir Coşkun ve Birgül Demirtaş, Tercüme: Sinem Demirkaya, Ankara: Elips Kitap, ss. 80-84.

[20] Murat Elbeye (2012), "Avrupa Birliği'nin Batı Balkan Politikası", *Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları,* 18.05.2012, Erişim Tarihi: 15.11.2015, Erişim Adresi: http://www.tuicakademi.org/avrupa-birliginin-bati-balkan-politikasi/.

liderlik üstlenmesi yönünde trans-Atlantik görüş birliği oluşturulabilmesi mantıklı görünüyordu. Her iki tarafa göre de, Balkanlar, artık sorun üreten bir bölge olmaktan çıkarılmalı ve Avrupa/Atlantik kurumları (AB ve NATO) ile bütünleşmeleri sağlanmalıydı. Haziran 1999 öncesinden farklı olarak, bu kez AB, hem ortak dış politika ve savunma politikalarını geliştirmek, hem de Balkanlar'da yükümlülükler üstlenmek iradesine daha çok sahipti. ABD'de ise 2000 yılında iktidara gelen Bush yönetimi de Balkanlar'da sorumluklarını Avrupalılara devretmeye niyetliydi.

Kaynak: http://www.internationalschoolhistory.net/central_eastern_europe/1989-2000.htm[21]

Burada o döneme ait bir siyasi uzlaşmazlığı da parantez açarak belirtmeyi, yazılanların daha tamamlayıcı olması bakımından uygun görüyoruz. Soğuk Savaş sonrası dönemdeki yeni düzen çerçevesinde, NATO içerisindeki iki güçlü ülke, ABD ve Fransa arasında, uzun yıllar boyunca iç ilişkilerinin düzene oturtulması konusunda bir uyuşmazlık söz konusuydu. ABD, NATO'yu entegrasyon bayrağı altında etkilerken, Fransa da, Avrupa bağımsızlığını çok yükseklerde tutarak Avrupa Birliği'ne şekil veriyordu. Bu anlaşmazlığın temelinde yatan problem ise, ABD'nin askeri alandaki aşırı baskın durumunun Avrupa siyasi kimliğininin gelişimine meydan vermemesiydi.[22] Bu yüzden, Batı Balkanlar'da o dönemin siyasi konjonktürü AB-ABD ve NATO'yu hem birlikte hareket etmeye zorlamıştı, hem de bu büyük kriz ortamını hangi tarafın daha

[21] "20th Century World History: Central and Eastern European States - 1989-2000: after communism", *International School History,* Erişim Tarihi: 15.11.2015, Erişim Adresi: http://www.internationalschoolhistory.net/central_eastern_europe/1989-2000.htm.

[22] Henry Kissinger (1999), *Diplomacia*, ISBN 99927-634-0-X, Iranë: Shtëpia Botuese e Lidhjes së Shkrimtarëve, ss. 822-823

iyi yöneteceği konusundaki açmazı daha bir netleştirmesi anlamında, bir sonuca götürecekti. Toparlayacak olursak, Balkanların Avrupa ile bütünleşmesi için gerekli olan yönetim, güvenlik, hukuk ve ekonomi sektörlerindeki reformlara Avrupa öncülük edecek, ABD ise yardımcı olacaktı.

3.3. Dayton Antlaşması Sonrasında Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlara Yaklaşımı

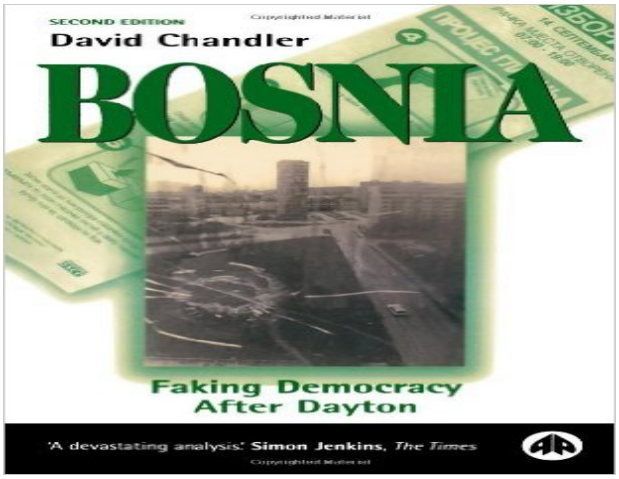
Hiç şüphesiz, üç buçuk yıldan fazla ve yaklaşık 45 ay boyunca (1992 Mart - 1995 Aralık) acımasızca süren Bosna-Hersek Savaşı, II. Dünya Savaşı'ndan sonrasında Güneydoğu Avrupa coğrafyasında yaşanılan ve o döneme şahit olanların hafızalarından kolayca silinmeyecek boyutta izler bırakan bir insanlık dramı ve felaketiydi. Tüm dünyanın gözleri önünde özellikle Müslüman Boşnaklara karşı, Sırp devlet ve paramiliter güçleri tarafından işlenen toplu katliamlar ve soykırım, ABD ve AB'nin girişimleri sonucu Dayton Antlaşması ile bir şekilde sona erdirildi. Fakat bu antlaşma, tarihsel, sosyal ve etnik gerçekliğini ve bölge devletleri ile olması gereken denge unsurunu göz ardı etmiştir.[23] Boşnak, Sırp ve Hırvat bölünmesini kurumsallaştıran birkaç mekanizmayı temsil eden karmaşık "güç paylaşımı" düzenlemesini, uluslararası pek çok siyasetçi ve siyaset bilimci hem Boşnaklara karşı haksızlık olarak, hem de ileriye yönelik potansiyel sorunlar yumağı olarak değerlendiriyordu.[24] Gerçekte, dış aktörlerin şiddeti bitirmek için çok gerekli gördüğü ve etnik temellere dayanan bu "güç paylaşımı"düzenlemeleri, daha sonra etkili yönetime kritik geçişin aleyhine işledi. Dayton Antlaşması ve işlemesi ile ilgili olarak ciddi çalışmaları bulunan siyaset bilimci David Chandler, Dayton sürecinin "sahte demokrasi" olduğunu kesin ve açıkça öne sürmüştür. Bu görüş, aslında dünyadaki pek çok siyaset bilimcinin de tartışmasız ortak görüşte olduğu bir noktadır. Bosna-Hersek; Boşnak, Sırp ve Hırvat kimliklerinin toprak bazlı ve etnik yönetim anlayışı çerçevesinde sıkışıp kalmış durumdadır.[25] Bu noktada asıl vurgulanması gereken durum, etnik temelli bu karmaşık antlaşmanın Avrupa Birliği'ne katılım sürecini de olumsuz etkilediğinin altını çizmektir.

---

[23] Yenigün & Hacıoğlu (2010), "Bosna-Hersek: Batı'nın Güvenini Kaybettiği Medeniyet", ss. 684-687.

[24] Stephan F. Larrabee (2001), *The Balkans*. Santa Monica, RAND RP-933, ss. 39-50.

[25] Göktürk Tüysüzoğlu (2012), "Bosna-Hersek'te Yerel Seçimler: Eski Aktörler, Yeni Umutlar", *Uluslararası Politika Akademisi,* Erişim Tarihi: 19.11.2015, Erişim Adresi: http://politikaakademisi.org/2012/10/14/bosna-hersekte-yerel-secimler-eski-aktorler-yeni-umutlar/.

Kaynak: http://ecx.images-amazon.com/images/I/51jtNDDTdWL._SX307_BO1,204,203,200_.jpg

3.4. Batı Balkanları Entegre Etmekte Acele Davranmayan AB ve Bosna-Hersek Üyelik Süreci

Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlara doğru genişlemesi devam etmekte olan bir süreç olsa da, AB içerisinde bölgedeki birkaç kompleks durumun çeşitli ülkelerin iç çıkarlarını etkilemesinden ötürü bazı çekinceler mevcuttur. AB'nin Batı Balkanların entegrasyonu konusunda istekli olduğu kabul edilse de, mutabakata dayalı oylama sitemi, bu ülkeler için bazı kazanımların ötelenmesi veya bloke olması ve üyelikle ilgili net bir tarih verilemesi gibi çekince işaretlerinin net olarak görülmesi gibi sorunlar, cesaret verici olarak bulunmadığı gibi aynı zamanda reformların ritminin yavaşlamasına ve motivasyonun düşmesine sebep olmaktadır.

Gelişmeyen ekonomi, yüksek düzeydeki işsizlik, kayda değer göç durumunun mevcutluğu gibi, çatışma ve savaşlardan arda kalan sorunların üzerine bir de ciddi boyutlarda seyreden rüşvet ve organize suçlar gibi Balkanların gerçeği olan durum eklenince, AB üyesi ülkelerde bu durum elbette bir fren mekanizmasına dönüşüyor.[26] Ancak 20-21 Haziran 2003 tarihinde gerçekleşen ve AB'nin Balkanlar politikasında bir dönüm noktası olarak kabul edilen Selanik Zirvesi ile, Arnavutluk, Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'a yapılacak yardımların arttırılması sözü verildi. Bu şekilde,

[26] "Rrugëtimi ballkanik drejt BE-së, sfidat dhe problematikat" (2014), 24.06.2014, Erişim Tarihi: 16.11.2015, Erişim Adresi: http://www.gazetadita.al/rrugetimi-ballkanik-drejt-be-se-sfidat-dhe-problematikat.

AB Batı Balkan ülkelerine üyelik şansı tanıyor ve bölge ülkeleri birliğinin ekonomik, politik ve demokratik normlarını paylaşma iradesi gösteriyordu.[27]

Haziran 2003'te Selanik Zirvesi kapsamında "potansiyel aday" ülke kabul edilen Bosna-Hersek, 16 Haziran 2008 tarihinde AB ile SAA imzaladı. 1 Temmuz 2008 tarihi itibarıyla Bosna-Hersek, SAA'nın ticari hükümlerini kapsayan IA'dan da yararlanıyor. SAA'nın yürürlüğe girebilmesi içinse, ülkenin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) Sejdić-Finci Kararı'nı uygulaması gerekiyor (üç kurucu halk olan, Boşnak, Sırp ve Hırvatlar dışındaki etnik grupların da üst düzey kamu görevlerine seçilebilmesine imkan sağlayacak değişikliklerin yapılması[28]). 2013 tarihli bir araştırma yazısındaki şu tahlil, Bosna-Hersek'in durumunu açıkça gözler önüne seriyor; AB ve Avrupa Konseyi yetkililerinin Bosna-Hersek Anayasası AİHM'nin 22 Aralık 2009 tarihli Sejdić-Finci Kararı doğrultusunda tadil edilmezse 2014 yılında gerçekleşecek genel seçimleri uluslararası standartlara uygun bir şekilde gerçekleşmiş kabul etmeyecekleri şeklindeki ifadeleri de durumun ciddiyetini yansıtıyor.[29] Halihazırda Bosna-Hersek AB'ye potansiyel aday ülke statüsündedir. 2015 yılı Genişleme Paketi'nden kazananlardan biri de Bosna-Hersek olmuştur. AB genişlemesinin temelinde yer alan koşulluluk politikası ile ciddi anlamda sınanan Bosna-Hersek, bu yılki raporda geçmiş yıllardaki raporlarda görmeye alıştığımız "AB yolunda sınırlı ilerleme" ifadesi ve "bölgenin gerisinde kalma riskiyle karşı karşıya" uyarılarının yer almaması ile başlı başına bir başarı hikâyesi olmuştur. Bu gelişmelerin bir de arka planı var elbette...

2014 yılı Kasım ayında İngiltere ve Almanya Dış İşleri Bakanları tarafından ortaya koyulan ve daha sonra da AB'nin desteğini alan "yeni yaklaşım"ın etkisiyle, 2008 yılından bu yana beklemede olan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın (Stabilisation and Association Agreement - SAA) yürürlüğe girmesi var. AB üyelik başvurusundan bir önceki adım olarak nitelendirilen SAA, nihayet Haziran 2015'te yürürlüğe girdi. Komisyon, Bosna-Hersek'in muhtemel üyelik başvurusunu göz önünde bulundurabilmesinin, reformlar konusunda

---

[27] "EU-Western Balkans Summit Declaration, Thessaloniki" (2003), *European Commission Press Release Database*, 21.06.2003, Erişim Tarihi: 18.11.2015, Erişim Adresi: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-03-163_en.htm.

[28] S. Rıdvan Karluk (2014), "Avrupa Birliği'nin Balkanlara Genişlemesi: Balkan Ülkelerine Üyelik Perspektifi - EU Enlargement to the Balkans: Membership Perspective to the Balkan Countries", International Conference on Eurasian Economies, ss. 4-7, Erişim Tarihi: 18.12.2015, Erişim Adresi: http://avekon.org/papers/1163.pdf.

[29] Yeliz Şahin (2013), *Batı Balkanlar AB Yolunda*, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No: 267, Aralık 2013, ss. 58-65, Erişim Tarihi: 20.12.2015, Erişim Adresi: http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/bati_balkanlar_ab_yolunda-web.pdf.

verilen taahhütlerinin pratiğe dökülmesine bağlı olduğunu vurguluyor.[30] Bosna-Hersek'te, yaşanan olumlu gelişmelere rağmen, Dayton Anlaşması'nın 20. yılında ülkedeki iki entiteden biri olan Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin (Republika Srpska-RS) Temmuz 2015'te devlet düzeyinde mahkemelere ilişkin referandum düzenleme kararı alması oldukça endişe verici bir gelişmedir. İlerleme Raporu'nda RS lideri Milorad Dodik'in bu hamlesi eleştirilerek, devlet düzeyindeki mahkemelere ilişkin eksikliklerin AB ile Bosna-Hersek arasında başlatılan yargı alanındaki yapısal diyalog kapsamında ele alınacağına yer veriliyor. Komisyona göre; kamu yönetiminin güçlendirilmesi, yönetimin her düzeyinde iş birliğinin artırılması ve AB konularında etkili bir koordinasyon mekanizmasının oluşturulması, Bosna-Hersek'in AB yolunda ilerlemesi için yapması gerekenler arasında. Bunun yanında, SAA'nın Hırvatistan'ın AB üyeliğini göz önünde bulunduracak şekilde tadil edilmesi sürecinin acilen tamamlanması gerekiyor.

3.5. AB'nin 28. Üyesi Hırvatistan

1 Temmuz 2013 günü AB'nin 28. üyesi olan Hırvatistan'da, Cumhurbaşkanı Ivo Yosiqoviç Hırvatistan için çok önemli olan bu gün dolayısı ile yaptığı konuşmada, "Bizler, Avrupalı'ydık ve Avrupalı kalmaya devam edeceğiz. Avrupa, milletimizin kimliğinde kilit öneme sahiptir. Sadece coğrafi olarak değil, paylaştığımız ortak değerler nedeniyle de Avrupa'ya aitiz" diyerek, ülkesinin Avrupa ailesine resmen katıldığını ilan ediyordu. Öte yandan, AB müzakerelerine Ankara ile aynı tarihte başlayan Hırvatistan'ın başarısı, elbette kolay olmamıştı.[31]

25 Haziran 1991'de bağımsızlığını ilan eden Hırvatistan, Yugoslavya'nın dağılma sürecini de başlatmış oldu. Daha sonra Sırplarla aralarında süren güç mücadelesi, aşırı milliyetçiliğin tırmandırılması ile silahlı mücadeleye dönüştü; bunu, 1992 yılında başlayan Bosna Savaşı takip etti ve Hırvatistan bağımsızlığını kazandıktan sonra Bosna'da 4 yıldan fazla süren bir savaş dönemi yaşandı. Bu sürecin sonunda demokrasiye geçen Hırvatistan, daha sonraki dönemlerde uluslararası kurumlarla sıkı bir işbirliği içine girmiştir. AB, Hırvatistan'ı 15 Ocak 1992 tarihinde resmi olarak tanısa da, milliyetçi lider Franjo Tudjman'ın

---

[30] Yeliz Şahin (2015), "2015 Genişleme Paketi ve Batı Balkanların AB Yolunda Son Bir Yılı", *İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi*, Kasım 2015, ss. 46-47, Erişim Tarihi: 25.12.2015, Erişim Adresi: http://www.ikv.org.tr/ikv_dergi/ikv_kasim_2015/HTML/files/assets/common/downloads/publication.pdf.

[31] "Hırvatistan AB'nin 28'inci üyesi oldu" (2013), *BBC Türkçe,* 01.07.2013, Erişim Tarihi: 09.02.2016, Erişim Adresi: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/07/130701_hirvatistan_ab.

otoriter rejimi sebebiyle o dönemde bu ülkenin üyeliğine pek sıcak bakılmamıştır.[32]

1990'lı yıllar boyunca Batı Balkanlar'a yönelik etkili bir politika üretemeyen AB için, o sürece ait ve bu duruma neden olarak en başta yazılabilecek şey, üye devletlerin Yugoslavya'nın dağılmasına karşı tek bir düşüncede olmamaları idi. Bu dönemde, üye devletlerden bazıları Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü korumak isterken, bir kısmı da ülkenin dağılmasından yana bir tutum içindeydi. İlerleyen yıllarda AB, Balkan ülkelerine üyelik perspektifi sunarak süreci kontrol altında tutma yolunu tercih etmiş ve bu politikasında oldukça başarılı olmuştur. İlişkileri derinleştirme yolunu izleyen ülke ile AB arasında, 25 Ekim 2001 tarihinde "İstikrar ve Ortaklık Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşma kapsamında, Hırvatistan, AB üyeliğinin temel sorumluluklarını üstlenmiş, ardından da AB standartları uygulanmaya başlanmıştır. 2003 yılında Iva Sanader'in Tudjman'ın partisi Hırvat Demokratik Birliği liderliğini kazanıp Başbakan olması ile, asıl büyük değişiklikler başlamıştır.

1995 savaş döneminde Sırpların elindeki bölgeleri alan Hırvatistan ve ardından oradan kaçan Sırplar, yıllar sonra bölgelerine geri dönüyorlardı. Bu gelişmelerle birlikte, 2003 yılında AB üyeliği için başvuruda bulunan Zagreb'in talebi Avrupa Komisyonu'nun olumlu görüşü üzerine AB Zirvesi tarafından da uygun bulunmuş ve Haziran 2004'de Hırvatistan'a resmi adaylık statüsü verilmiştir.[33] 1 Haziran 2004'te aday ülke olduğunu açıklanan Hırvatistan'da ise, 1 Şubat 2005 tarihinde İstikrar ve Ortaklık Anlaşması yürürlüğe girmiştir. Üyelik müzakerelerine Türkiye ile birlikte 3 Ekim 2005'te başlayan Hırvatistan'ın müzakere süreci 6 yıl sürmüş ve 1 Temmuz 2013 tarihinde Hırvatistan AB üyesi olmuştur.[34]

[32] "Croatia Profile – Timeline" (2015), *BBC,* 05.08.2015, Erişim Tarihi: 29.12.2015, Erişim Adresi: http://www.bbc.com/news/world-europe-17217954.

[33] Osman Crnica (2007), "AB Genişleme Sürecinde Batı Balkan Ülkeleri", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Toplulukları (Uluslararası İlişkiler) Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

[34] S. Rıdvan Karluk (2014), "Avrupa Birliği'nin Balkanlara Genişlemesi: Balkan Ülkelerine Üyelik Perspektifi", s. 7.

Kaynak: http://one-europe.info/debate-with-us-croatia-and-the-eu

1 Temmuz 2013 itibarıyla AB'ye üye olan Hırvatistan'ın Avrupa Parlamentosu'nda 12 parlamenteri bulunmaktadır. AB Bakanlar Konseyi'nde ise Hırvatistan 7 oy ile temsil edilmektedir. Hırvatistan'ın üyeliği ile Bakanlar Konseyi üyelerinin toplam sayısı 352'ye çıkmıştır. Böylece, 1 Temmuz 2013 tarihi itibarıyla Bakanlar Konseyi'nde nitelikli çoğunluk yöntemi kullanılarak alınacak kararlarda en az 260 oy gerekmektedir. Yine bu tarihten itibaren, Hırvatça AB'nin resmi dillerinden biri olmuştur.[35]

3.6. Sırbistan: AB'ye Doğru Uzun İnce Bir Yol

Batı Balkanların AB'ye entegrasyon perspektifinin sunulduğu 20-21 Haziran 2003 Selanik Zirvesi'nden bu yana geçen 12 yıllık süreçte bazı gelişmeler kaydedildi; ancak bu süreç boyunca istikrarlı bir çizgi tutturmanın pek kolay olmadığını hem bu ülkeler, hem de AB görmektedir. Batı Balkanlar için, AB üyeliğinin, başlıbaşına büyük bir dönüşümü de gerektiren oldukça zorlu bir yolculuk olduğu aşikardır. 2013 yılında ipi göğüsleyerek AB üyesi olan Hırvatistan'ın üyeliği, bölge ülkeleri için bir başarı hikâyesi olarak akıllara kazınmıştır. Fakat bölgedeki diğer ülkelerin, kısa vadede AB'ye üye olması beklenmiyor; buna karşılık, AB koşulluluğu, Batı Balkan ülkelerinde reform ivmesinin canlı tutulması için en önemli araçlardan biri olmayı sürdürüyor.[36]

[35] Honor Mahony (2013), "Croatia becomes 28th EU member state", *EU Observer,* 01.07.2013, Erişim Tarihi: 29.12.2015, Erişim Adresi: https://euobserver.com/enlargement/120688.

[36] Yeliz Şahin (2015), "2015 Genişleme Paketi ve Batı Balkanların AB Yolunda Son Bir Yılı", s. 43.

Federal Yugoslavya'nın dağılmasını takip eden savaşlardan sorumlu kabul edilen ve 1990'lı yılların neredeyse tamamını uluslararası camiadan izole olmuş bir şekilde geçiren Sırbistan, İsveç'in AB Dönem Başkanlığı sırasında 22 Aralık 2009'da AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu girişimin AB kurumlarının programı ile de uygunluk gösterdiği görülüyordu. Ardından, İspanya'nın AB Dönem Başkanlığı 1 Ocak 2010'da başladı ve İspanyollar Sırbistan'ın birliğe katılımından yana bir duruş sergilediler.[37] Sırbistan, AB ile olan ilişkilerinde uzun süre Sırp savaş suçlularının teslim edilmesi konusunda Lahey'deki Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi ile işbirliği yapmayı reddettiği ve bir de bağımsızlığını tanımadığı Kosova'nın kuzeyindeki ayrılıkçı Sırpları destekleyerek bölgede istikrarı tehdit ettiği için, bir süre ilişkilere gölge düşmüştü. Sırbistan'ın Brüksel ile ilişkilerinin inişli çıkışlı bir seyir izlemesinin ve bölgedeki diğer ülkelere kıyasla geride kalmasının altında yatan en önemli neden, Belgrad'ın, savaş sonrasında bir devlet ve hükümet kurulması, kapsamlı siyasi ve ekonomik reformlar ve Karadağ ile Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılmasının etkileriyle meşgul olmasıydı.[38]

Yıllar sonra, 28 Haziran 2013 tarihinde AB ile katılım müzakerelerine başlamak için bir tarih verilmesi, ülkenin geçirdiği dönüşümün bir sonucu olmasının ötesinde, AB'nin geri plandaki öncelikli amaçlarından biri olarak Sırbistan'ı tarihi, dini ve ırksal bağları olan Rusya'nın saflarına bırakmamak ve bu şekilde uzun vadede bölge barışını inşa edip, istikrarı sağlamaya yönelikti. 20 Kasım 2014 tarihli Kırım Ajansı'nın haberindeki bu alıntı, Sırbistan-Rusya ilişkilerinin boyutu ile ilgili olarak bilinen durumu ve AB'nin yaklaşımını çok net anlatmaktadır; "*Avrupa Komisyonu'nun Komşuluk Politikaları ve Genişlemeden Sorumlu Komiseri Johannes Hahn, Sırbistan'ın Avrupa Birliği'ne üye olması için Rusya'ya karşı yaptırım uygulaması gerektiğini bildirdi. Sırbistan için ilgili konunun 'zor' bir konu olduğunu kabul eden Johannes Hahn, Sırbistan'ın "Veçerniye Novosti" (Akşam Haberleri) gazetesine verdiği demeçte, 'Bu çok önemli ve Belgrad'dan söz konusu yükümlülüğü yerine getirmesini bekliyoruz*'"[39] dedi.

---

[37] "Genişleme: AB-Sırbistan İlişkileri", *Euractiv,* Erişim Tarihi: 30.12.2015, Erişim Adresi: http://www.euractiv.com.tr/genisleme/link-dossier/genisleme-ab-sirbistan-iliskileri-000106.

[38] Yeliz Şahin (2013), *Batı Balkanlar AB Yolunda*, ss. 32-40.

[39] "Rusya'ya karşı yaptırımlar, Sırbistan'ın AB üyeliği için şart" (2014), *QHA*, 20.11.2014, Erişim Tarihi: 02.01.2016,
Erişim Adresi: http://qha.com.ua/tr/siyaset/rusya-ya-karsi-yaptirimlar-sirbistan-in-ab-uyeligi-icin-sart/134995/.

Yine 13 Kasım 2015 tarihli bir haberde, Sırbistan Başbakanı Aleksandr Vuçiç'in Rusya-Sputnik radyosuna verdiği mülakata dayanarak, Sırbistan'ın Rusya ile ilişkileri yüzünden Avrupa Komisyonu'nun ilerleme raporunda dış politika notlarının düşürüldüğü yazılıyordu. Sırbistan, "Rusya ile ilişkilerimiz nedeniyle AB İlerleme Raporu'ndaki dış politika notumuzu düşürdüler" diyordu.[40] Fakat AB'nin baskılarına rağmen Rusya'dan vazgeçmeyen Sırbistan'ın daha ne kadar süre bu şekilde devam edebileceği sorusunun cevabı, siyasi uzmanlarca da merak edilen bir konudur.

Kaynak: http://www.balkaninsight.com/en/article/putin-arrives-to-belgrade-s-lavishing-military-parade

2000'lerin başlarından itibaren, uzun süre Avrupa Birliği ile olan münasebetlerinde bir ileri bir geri giden Sırbistan, komşuları ile (özellikle Kosova) ilişkilerindeki tutumu sebebiyle de bazı sorunlar yaşamıştı. Burada parantez açıp, Sırbistan'ın bağımsızlığını tanımamakta ısrar ettiği Kosova Cumhuriyeti ile 2010 yılında başlattığı ve AB'ye girebilmesi için önkoşullardan biri olan komşularıyla ilişkilerin normalleşmesi politikası çerçevesinde, hafızalarımızı tazelemek adına, Sırbistan'ın ısrarla vazgeçmediği bölge hâkimiyeti düşüncesini aslında tüm bu süreç zarfında da politikalarına nasıl yansıttığını tekrar göstermeyi bütünün bir parçası olarak gerekli görüyoruz. Kosova'daki Sırp nüfusun toplam nüfustaki yerinin ancak yüzde 5-6 civarında olduğu gerçeğini de göz önünde bulundurarak, aşağıdaki alıntıyı dikkatlice okumanız, ne demek istendiğini açıkça ortaya koyuyor.

[40] "Sırbistan: Rusya ile ilişkilerimiz nedeniyle AB İlerleme Raporu'ndaki dış politika notumuzu düşürdüler", *T24,* Erişim Tarihi: 05.01.2016, Erişim Adresi: http://t24.com.tr/haber/sirbistan-rusya-ile-iliskilerimiz-nedeniyle-ab-ilerleme-raporundaki-dis-politika-notumuzu-dusurduler,316480.

Sırbistan- Kosova ilişkilerinin normalleşmesi çerçevesinde, AB gözetiminde 19 Nisan 2013 tarihinde Brüksel'de imzalanan antlaşmanın en önemli maddelerinden biri şöyle diyor; Antlaşma esasınca, Sırp Belediyeler Birliği (Association/Community of Serb Majority Municipalities in Kosova) Kosova'daki Sırpların yerel yönetim, yargı, güvenlik ve diğer ekonomik yapılanmalarını idare edecek en üst merci olacak. 19 Nisan tarihli Brüksel Antlaşması, tüm bunların yanında, oldukça zengin yeraltı maden yatakları bulunan Mitroviça şehrinin kuzey kesimi ile de yakından alakalıdır.[41]

Pek çok siyaset bilimi uzmanı, bu coğrafyada AB desteği ile böyle bir yapı oluşturulmasının uzun vadede ve kalıcı olarak kurulmak istenen barışa katkı sağlamayacağı gibi, aksine bir durumun, yani orta vadede huzursuzluğun yeniden ortaya çıkacağını öngörmektedir. Çünkü, nüfusun yüzde 90-92'si Arnavut olan Kosova'da, 1912'den bu yana süren bağımsızlık mücadelesinden ve 1998-1999 yılında yaşanan savaştan sonra 2008 yılında bağımsız olan Kosova Arnavutları, Belgrad'ın Sırp Belediyeler Birliği antlaşmasını bir enstrüman olarak kullanıp, asıl amacının Kosova'nın iç işlerine tekrar karışmak ve başlıca yeraltı ve yerüstü kaynaklarını kontrol etmek olduğunu düşünüyor, fakat bunu asla kabul etmeyeceklerini çeşitli protestolarla sürekli olarak dile getiriyorlar. Bu antlaşmaya yönelik en yeni araştırma sonuçları, Kosova Arnavutları arasında güvensizlik duygusunun kayda değer biçimde yükseldiğini ve buna paralel olarak huzursuzluğun da yükselmekte olduğunu göstermektedir.[42] Kaldı ki, milliyetçi düşünce ve eylemlerden vazgeçmeyen Sırbistan Başbakanı Aleksander Vuçiç ve ekibi, komşu ülke topraklarında (Bosna ve Kosova) yaşayan Sırp nüfusu Belgrad'ın iç politikasına alet edip, halen bölgede hâkimiyet kurmak düşünce ve siyasetini benimsediğini gizleme gereği duymuyor. 16 Mart 2014 tarihinde yapılan seçimlerden sonra yapılan şu tespit oldukça manidardır: Aleksander Vuçiç, Sırbistan AB'ye üye olsa dahi, Rusya ile tarihe, Slav kardeşliğine ve Ortodoks Hıristiyanlığına yaslanan özel ilişkilerinin devam ettirileceğini ifade etmektedir. Vuçiç'in önderliğindeki Sırp İlerici Partisi, Sırp milliyetçiliğine de yaslanan popülist bir söylemi benimsemiş olduğu için, Sırbistan'ın AB'ye üye olabilmesi için bir ön koşul olarak görülen Kosova'nın bağımsızlığının tanınması konusunda herhangi bir adım atmaya

[41] Esma Bunjaku (2014), "1999 Savaşından Sonra Geçen 15 Yılın Kısa Değerlendirmesi ve Gelinen Nokta", *Uluslararası Politika Akademisi,* Erişim Tarihi: 07.01.2016, Erişim Adresi: http://politikaakademisi.org/2014/12/29/1999-savasindan-sonra-gecen-15-yilin-kisa-degerlendirme-ve-gelinen-nokta/.

[42] Leonat Shehu (2016), "Kosovë: Rritet pakënaqësia ndaj bisedimeve me Serbinë", *VOA Zeri i Amerikes*, 09.02.2016, Erişim Tarihi: 10.02.2016, Erişim Adresi: http://www.zeriamerikes.com/content/kosovo-serbia-dialogue-prceptions/3183310.html.

yanaşmamaktadır. AB üyeliğine odaklanmış olan bir siyasal hareketin, Kosova'ya "devlet olma" hakkını tanımaması ve hatta Mitrovica'nın kuzeyinde Sırpların yaşadığı Kosova topraklarının Sırbistan'a bağlanması hususunda nabız yokluyor olması, siyasal anlamda ciddi bir paradoks olarak görülmelidir. [43]

Görüldüğü kadarıyla, Sırbistan'ı Rusya'ya bırakmayıp kendi saflarına çekmek isteyen Avrupa Birliği, Avrupa coğrafyasında barışı ve istikrarı inşa etme sürecinde, yüksek derecede hassas olarak nitelenebilecek böylesi bir gerçekle karşı karşıyadır. Bu yüzden arabulucu rolündeki AB devletleri, hayat bulması halinde Kosova Arnavutları'nı derin bir şekilde olumsuz etkileyecek ve ikinci bir Bosna olma ihtimalinin çok büyük olduğu "Sırp Belediyeler Birliği" (Association/Community of Serb Majority Municipalities in Kosova) antlaşmasını kesinlikle tekrar gözden geçirmek durumundadırlar. Çünkü mevcut hali ile, bu anlaşmayla Avrupa coğrafyasında kalıcı bir barışın kurulmasından söz edebilmek oldukça güçtür. Hâlihazırda AB'ye aday bir ülke olan Sırbistan'ın, bütünleşme sürecindeki en önemli parametrelerinden biri Kosova ile ilişkilerin normalleşmesi konusudur. AB'ye katılım müzakereleri sürecindeki diğer sorunlar ise "Diğer Konular" başlıklı 35. fasıl sürecine ayrıldı ve Komisyon, bu fasıl kapsamındaki gelişmelerin, süreç için, en az Belgrad'ın hukukun üstünlüğü konulu 23 ve 24. fasıllardaki performansı kadar belirleyici olduğu kanısındadır. Müzakere sürecinin kilit fasılları olan 23 ve 24. fasılların açılması için gerekli kapsamlı eylem planlarını hazırlayan Sırbistan, Ağustos 2015'te Kosova ile etnik Sırpların çoğunlukta olduğu Kuzey Kosova'da Sırp Belediyeler Birliği kurulması, Kosova'ya uluslararası telefon kodu verilmesi ve Mitrovica köprüsünde dolaşım ve enerji konularında bir dizi anlaşma imzalanması sonucunda ilk müzakere fasıllarını açmaya yaklaştı. Hahn'a göre, ilk fasılların açılması bu yıl içerisinde mümkün olabilir.[44]

4. AK Parti Döneminde Türkiye'nin Batı Balkanlar Politikası'nın Temel Unsurları

"*Türkiye olarak biz, siyasi diyaloga, ekonomik karşılıklı bağımlılığın ve işbirliğinin yanı sıra kültürel uyum ve de hoşgörüye dayanan yeni bir Balkan bölgesine sahip olmak istiyoruz. Türk dış politikası, bütün bu çevrelerde, Balkanlar'da, Kafkasya'da ve Ortadoğu'da düzen kurmayı amaçlamakta ve*

[43] "2012 Sırbistan Seçim Sonuçları" (2012), *Haber Boşnak,* 07.05.2012, Erişim Tarihi: 07.01.2016, Erişim Adresi: http://www.haberbosnak.com/balkanlar/07/05/2012/sirbistan-secim-sonuclari/#.Vr3VmfmLTIU.

[44] Yeliz Şahin (2015), "2015 Genişleme Paketi ve Batı Balkanların AB Yolunda Son Bir Yılı", s. 43.

eğer düzen olmazsa, bunun bedelini biz ödeyeceğiz." - Ahmet Davutoğlu, 16 Ekim 2009

3 Kasım 2002 seçimlerinde Türkiye'de tek başına iktidara gelen AK Parti hükümeti, Türk dış politikası için ülkenin jeostratejik, sosyokültürel ve tarihsel kaynaklarının kapsayıcı ve kutsal bir biçimde kullanılmasını içeren Ahmet Davutoğlu'nun geliştirdiği hırslı "Stratejik Derinlik" çerçevesini kullanmaktadır.[45] Stratejik Derinlik kitabında en fazla önem verilen bölgeler arasında bulunan Balkanlar hakkında, Davutoğlu, Türkiye'nin düşüncelerini üç ana sütun üzerine oturtmaktadır. Bunlardan ilki, bölge üzerindeki etkisini güçlendirme ve hem barış zamanında, hem de gerilim veya çatışma durumunda bu etkisini sürdürebilmesi için, Ankara'nın esasen kendisiyle bağlantılı olan unsurlarla olan ilişkilerini "tarih ile ve kalben" (Müslümanlık olarak okunmalı) güçlendirmesi ve Osmanlı-Türk kültürel mirasını ön plana getirmesidir. İkinci olarak, Davutoğlu, Ankara'nın Balkanları diğer yakın havzalara bağlayabilecek coğrafi, sosyal ve ekonomik kaynaklarını çok değerli bir varlık olarak görmektedir. Davutoğlu'na göre; Balkanlar'ı Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya'ya bağlayan merkezi bir devlet rolünü üstlenmek, sadece bu bölgelerde barışa ve istikrara katkıda bulunmayacak, aynı zamanda Türkiye'nin diplomatik kaldıraç rolünü de arttıracaktır. Üçüncü olarak, Davutoğlu, Ankara'nın bölgesel politikaya aktif bir biçimde dâhil olarak, bölgedeki tüm ilgili aktörlerle daha yakından ilişki kurmak suretiyle Balkanlar'da diğer dış güçlerin bölgeye dâhil olmasının engellenmesinde elzem bir rolü olacağını düşünmektedir.

Türkiye'nin yakın çevresiyle ilgili jeostratejik saiklerini Stratejik Derinlik kitabında ortaya koyan Davutoğlu, yeni fikirler ve kavramlar geliştirerek dış politika yapım sürecine aktif bir biçimde dâhil olmuştur.[46] Davutoğlu'nun temelde çatışmaları aza indirecek olmasına ilaveten, Türk iş dünyası için ticaret ve yatırım olanaklarını da çoğaltacak "Komşularla Sıfır Sorun Politikası"nın hedefi; Türkiye'nin merkez olarak alındığı çevrede barışçıl bir çevre ve ekonomik karşılıklı bağımlılık ağı meydana getirmekte olup, bu durum Ankara için merkezi bir siyasal pozisyon anlamına da gelecektir. Mevzubahis durum, Türkiye ve diğer daha küçük devletlerarasında asimetrik bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi doğuracaktır ki, bu noktada ikincisinin savunmasızlığı ve hassasiyeti daha yüksek olacaktır.

---

[45] Ahmet Davutoğlu (2008), *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu,* İstanbul: Küre Yayınları, 2008, Yirmi dördüncü basım, ss. 120-124.

[46] Hüseyin Işıksal (2015), "Turkish Foreign Policy During the AKP Era", içinde *Turkish Foreign Policy in the New Millennium,* ed. Hüseyin Işıksal ve Ozan Örmeci, Frankfurt Am Main: Peter Lang Edition, ss. 15-28 ve Hakan Sezgin Erkan (2015), "Türk Dış Politikasında Davutoğlu Perspektifi", içinde *Türk Dış Politikasında Güncel Eğilimler (2000-2014),* ed. Deniz Tansi ve Hakan Sezgin Erkan, İstanbul: Kanes Yayınları, ss. 11-83.

Davutoğlu'nun Dış İşleri Bakanlığı görevine gelmesinin ertesinde değişik vesilelerle verdiği beyanatlar, yürüttüğü stratejiler ile kitabındaki jeopolitik yaklaşım arasında paralellikler söz konusudur. Teorik ve pratik düzlemlerde, genel amaçlara ilaveten vasıtalar da ön plandadır.[47] Bu çerçevede, Ankara'nın bahse konu coğrafyada uluslararası ilişkilerin farklı bir söyleme kavuşmasında lider role sahip olması niyeti vurgulanmaktadır. Bu kapsamda, ilk önce Türkiye'nin bir "akil ülke" olarak benimsenmesi gereklidir. İkinci olarak, Ankara, mevzubahis coğrafi alanda siyaset sürecinin büyük güçlerin tekelinden çıkartılıp, bu coğrafyada bulunan ülkelere bahşedilmesi gerekliliğinin altını çizmektedir. Türkiye tarafından bu noktada üzerinde durulan husus "Bölgesel Sahiplik/Sahiplenme**"** kavramı olup, bu, bölgeden bölgeye değişik anlamlar içerebilmektedir. Bu grup içi dayanışma ve işbirliği, iktisadi manada karşılıklı bağımlılık ile taçlandırılmalıdır. Bu süreçlerin tamamında, liderlik veyahut kolaylaştırıcılık rolü Ankara tarafından icra edilmelidir. Buna yönelik olarak eldeki araçlara bakıldığı zaman, "diplomasi" ilk sıradadır.[48] Türk diplomasisi, başta çatışmaların engellenmesi, çatışma ertesinde barışın inşası aşamalarında arabuluculuk ve iktisadi işbirliği kanalıyla adı geçen coğrafyanın politik ve ekonomik bütünleşmesinin tesisine katkı sunmuş olacaktır. Ankara, BM veya DTÖ ve G20 benzeri mekanizmalardaki – ki bu bölgede yer alan ulusların birçoğu temsil yönünden sıkıntılar yaşamakta veyahut etkisiz durumdadırlar – pozisyonu yükseltmek suretiyle daha etkin bir role sahip olabilecektir. Bir diğer husus ise, adı geçen coğrafyada birtakım norm ve değerlerin yaygınlaştırılmasına bağlamında, eğitim kurumlarının yanı sıra medya gibi diğer meşru vasıtalardan da yararlanılmasıdır. Burada, daha evvelden bulunan kültürel bağların, Ankara'nın hâlihazırdaki araçlardan daha etkin bir biçimde yararlanmasına yol açacağı unutulmamalıdır. İlgili durumlar, genel metacoğrafya bakımından geçerli olup, Balkanlar mevzubahis olduğunda ufak farklılıklar göstermektedir.

İlk olarak, Balkan coğrafyası, Türk milletinin ortak hafızası içerisinde daha kapsamlı bir "Biz" bilincinin tesisinde önemini korumaktadır. İlk olarak, 1990'lardaki Bosna ve Kosova krizleri, Türk kamuoyu üzerinde etkiye sahiptir ve Bulgar Türklerine yönelik davranışlar veya Kıbrıs meselesi gibi benzer

[47] Nazif Mandacı (2013), "Türkiye'nin Balkan Politikası 2012: Yükselen Yumuşak Güç?", içinde *Türk Dış Politikası Yıllığı 2012,* ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş, Ankara: SETA Yayınları, 2013, ss. 363-364.

[48] Ramazan Erdağ & Tuncay Kardaş (2014), "Türkiye Dış Politikasında Stratejik Kültür", içinde *Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik,* ed. Talha Köse, Ahmet Okumuş ve Burhanettin Duran, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 291-305.

konulardan farklılık arz etmektedir. İlk aşamada bahsedilenler, Türk milletinin devamı olan toplulukları içermekteyken, bu krizler etnik manada değişik faktörler üzerinde etkili olmuştur. "Bizim kim olduğumuza" yönelik bilinçsel değişim, o ana değin tartışmalı bir kavram olan Osmanlı Barışı'nın yeniden kavramsallaştırılmasını gündeme getirmiştir. 1990'ların ilk yarısında Türkiye'de çeşitli grupların üzerinde anlaştıkları konu, geçmişteki Osmanlı sosyo-politik düzeninin günümüzde modern ulus devletlerle kıyaslandığında tartışmasız olarak daha etkin bir şekilde Balkanlar'da barışı sağlayabilmiş olmasıydı. Davutoğlu zamanında, Osmanlı Barışı'nın liberal kurumsalcı bir bağlamda yeniden canlandırılması girişimlerinin süratlendiği aşikârdır. Böylelikle, Davutoğlu'nun söylemlerine referans verilerek, bu yeni istikrarlı barış sisteminin, bir başka deyişle Osmanlı Barışı'nın çok kültürlülük, dinler arası barış, grup içi dayanışma, bölgesel sahiplik, demokrasi ve piyasa ekonomisi düşünceleri temelinde bir araya gelme üzerine tesis edilmesi hedeflenmektedir. Bu düşüncelerin vücut bulmasında, Türkiye tarafından miras alınan imparatorluk birikimine ek olarak, çağdaş Türk devletinin elindeki araçlar ve de uluslararası pozisyonu kritik bir role sahip olacaktır. Bu noktada, Ankara'nın yükselen iktisadi kapasitesini revizyonizmden daha çok istikrar ve daha kesif bir normatif düzenin kurulmasına dönük kullanacağı taahhüdünden de bahsedilmelidir. Ankara, yumuşak güç rolünü icra etmek suretiyle, ayrıcalıklı konumunu bu bölgede sürdürmek niyetindedir.

Kaynak:
https://www.stratfor.com/sites/default/files/styles/stratfor_large__s_/public/styles/stratfor_large__s_/public/main/images/NEWyüzde20balkans_eu_nato.jpg?itok=HxRujdBb

Jeopolitik düşünce, bütün kurgusal yapıların, küresel veya Ankara çerçevesinde değerlendirildiğinde, söz konusu metacoğrafyanın temelinde kurulmasını şart koşmaktadır.[49] Balkanlar'a yönelik politikalar, en üst düzeyde, bir başka deyişle küresel çerçevede tasarlanan politikaların yansıması olarak değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda, Ankara'nın genel dış politikasındaki ivmelenme ile paralellik arz edecek şekilde Balkanlar politikasının göreceli olarak daha dinamik bir yapı ortaya koyduğu tespit edilebilir. Böylelikle, mevcut duruma taahhüt ve uluslararası hukuk temelinde barışın muhafazası girişimlerine sağlanan diplomatik, askeri ve iktisadi desteğe ilaveten, Ankara'nın bölge politikaları bir miktar çeşitlilik barındırmaktadır. Bu genel politikalardan geleneksel diplomasi ölçüleri içerisinde ortaya konulabilecek olanlar şöyle sıralanabilir:

➢ Balkan devletlerinin AB ve Transatlantik örgütlerle bütünleşmesinin tesis edilmesi,
➢ Balkan ülkeleri arasında iktisadi manada karşılıklı bağımlılığın vücut bulması bakımından oluşturulan bölgesel toplumun işbirliği yollarının genişletilerek daha da derinleştirilmesi,
➢ Bölgeye yönelik iktisadi yatırımlara destek sağlanması,
➢ Arabuluculuk (hakemlik), kolaylaştırıcılık, özellikle de Müslüman grupların içerisinde olduğu sorunlarda arabuluculuk rolünü icra etmeye ilaveten politik platformlar tesis edilmesi,
➢ Ankara'nın "yumuşak güç" veya "normatif güç" kavramlarında yer alacak birtakım faaliyetlerin gerçekleştirilmesi.

Batı Balkanlar, Davutoğlu'nun bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun parçaları olan komşularla daha derin ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkiler tesis etmeyi hedefleyen "Stratejik Derinlik" doktrininin uygulandığı bir bölge olmuştur. Davutoğlu, bazı analistler tarafından "Yeni Osmanlıcılık" olarak damgalanan ifadeyi kabul etmese de, bölgesel bir düzen için ortaya koyduğu geniş görüşlülüğünün bir parçası olarak buna referans vermekten çekinmemiştir. 16 Ekim 2009 tarihinde Saraybosna'da "Osmanlı Mirası ve Günümüzde Balkan Müslüman Toplulukları" adlı konferansta görüşlerini ifade ederken, Osmanlı İmparatorluğu'nu, Türkiye'nin bugün karşılaştığı sorunları çözmek için tam manasıyla bir model olmasa da bir *"ilham kaynağı"* olarak

[49] Nazif Mandacı (2013), "Türkiye'nin Balkan Politikası 2012: Yükselen Yumuşak Güç?", s. 365.

ortaya koymuştur.[50] Yaptığı konuşmada, Osmanlı zamanlarında Balkanlar'ın günümüzdekinin aksine bir çevre olmadığının ve o dönemlerde imparatorluğun politik ve ekonomik coğrafyasının merkezi olduğunun altını çizmiştir. Davutoğlu'na göre, Balkanlar, modern çağda ise büyük güçlerin arasında çatışmaların yaşandığı bir "tampon bölge" haline gelmiştir. Davutoğlu, Balkanların gerçek ruhunu yeniden keşfetmenin ve ayrılmış parçaları birleştirmenin şimdi tam zamanı olduğunu vurgulayarak, Türkiye'nin bu çabada önemli bir rol oynadığına işaret etmiştir.

5. AB ve Türkiye'nin Batı Balkanlar Politikaları Çerçevesinde Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan

1997-1998 yıllarına değin Saraybosna'nın en dikkat çekici dış politika ajandası, milletlerarası camia ölçeğinde yeniden tanınma ve bütünleşme meselesinin çözülmesi olarak görülmüştür. Savaşın yarattığı tahribatı silmek, savaş neticesinde meydana gelen mültecilerin geri dönüşleri, barışın tesisi ve Dayton Barış Antlaşması mekanizmasının fiiliyata geçirilmesi gibi meselelerin çözüme kavuşturulmasına öncelik verilmiştir.[51] Milletlerarası camia, Dayton Barış Anlaşması'nın ertesinde Saraybosna'da hâlihazırdaki durumun muhafaza edilip güçlendirilmesine dönük geliştirdiği siyasi önlemleri iktisadi vasıtalarla kuvvetlendirmek için girişimlerde bulunmuştur. Karşılaştığı sorunları kendi kendine çözüme kavuşturma fırsatı bulunmayan Saraybosna, iştirak edilen bölgesel ve uluslararası yapılanmalar kanalıyla ülkenin savaş ertesindeki negatif görüntüsünü yok etmeye girişmiştir. 2003 Yönergesi'ndeki öncelikler bağlamında[52], Saraybosna'nın üye veyahut iştirakçisi olduğu ya da olmaya çok önem verdiği uluslararası yapılanmalar arasında *Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi Barış İçin Ortaklık, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Dünya Bankası, Avrupa Konseyi, Uluslararası Para Fonu, İslam Konferansı Örgütü* ve gözlemci statüsünde bulunduğu *Dünya Ticaret Örgütü* sayılabilir. Washington ve Moskova'nın

[50] Gerald Knaus (2010), "Is Turkey's Balkan policy today inspired by a post-modern vision of the world? A pre-modern one? And does it matter how we call it?", *European Stability Initiative Rumeli Observer,* 04.12.2010, Erişim Tarihi: 25.04.2015, Erişim Adresi: http://www.esiweb.org/rumeliobserver/2010/12/04/multikulti-and-the-future-of-turkish-balkan-policy/.

[51] Sina Kısacık (2012), "Soğuk Savaş Sonrasında Bosna-Hersek Krizi ve Türkiye-Bosna-Hersek İlişkileri", *Uluslararası Politika Akademisi,* Erişim Tarihi: 01.09.2015, Erişim Adresi: http://politikaakademisi.org/soguk-savas-sonrasinda-bosna-hersek-krizi-ve-turkiye-bosna-hersek-iliskileri/.

[52] "Basic Directions of BiH (Bosnia-Herzegovina) Foreign Policy - Sarajevo, March 26, 2003", *Bosna-Hersek Dış İşleri Bakanlığı*, Erişim Tarihi: 07.09.2015, Erişim Adresi: http://www.mvp.gov.ba/vanjska_politika_bih/osnovni_pravci_vanjske_politike_bih/?id=2.

aralarında bulunduğu büyük güçlerle münasebetler de, Saraybosna'nın bölgesel ve uluslararası yapılanmalarla tesis ettiği münasebetler ve dış politikasının ana çerçevesi bağlamında öneme haizdir. Nitekim Boşnak-Hırvat Federasyonu ABD, AB'ye ilaveten Ortadoğu ülkeleriyle yakınlaşma politikası yürütürken, Republika Srpska (Sırp Cumhuriyeti) ise Moskova, Pekin ve Tel-Aviv gibi benzer milletlerarası hedef ve ittifak oluşturma politikası izleyen grupla kapsamlı iktisadi münasebetler tesis etmiştir.[53]

Kaynak: https://www.stratfor.com/sites/default/files/main/images/serbia_bulgaria_russia_trade_0.jpg

Saraybosna'nın dış siyasetindeki bu ayrım; tanınma, ekonomik diplomasi ve Avrupa ile bütünleşmenin hemen ardından en dikkat çekici dış politika konularının arasındadır. Örneğin, Boşnak-Hırvat Federasyonu 2013 senesinde Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, İngiltere, Hindistan ve Azerbaycan'da gerçekleştirilen ekonomi zirvelerine aktif bir biçimde iştirak ederek enerji koridorlarına dâhil olma (Energoinvest), hava ulaşımı (Katar ve Rus Havayolları) ve inşaat sektörü sahasında da yatırım projelerinin tanıtımını gerçekleştirirken, Republika Srpska ise ekonomi diplomasisinde Belgrad ve Moskova'ya ağırlık vermiştir.[54] Bu çerçevede, "Zarubezhneft" Brod'daki rafineriyi yenilerken,

[53] Nurcan Özgür Baklacıoğlu (2014), "Savaş Sonrasında Uluslararası Yönetim Altında Dış Politika: Bosna-Hersek Örneği", içinde *Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış*, der. Faruk Sönmezoğlu ve Özgün Erler Bayır, İstanbul: DER Yayınları, ss. 365-366.

[54] Raquel Montes Torralba (2014), "Belgrade at the crossroads: Serbian-Russian relations in light of the Ukraine crisis", *Real Instituto Elcano – Royal Institute Strategic and International Studies*, ARI 63/2014, 22.12.2014, Erişim Tarihi: 01.09.2015, Erişim Adresi: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/web/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari63-2014-montes-belgrade-crossroads-serbian-russian-relations-ukraine-crisis#.VeWkI_ntmko.

Kasım 2011'de Güney Akım Gaz Boru Hattı'nın Republika Srpska topraklarından geçirilmesi doğrultusunda girişimlerde bulunmuştur.[55] Fakat bu boru hattı projesi, Rusya Federasyonu ve Batı dünyası arasında Kasım 2013'ten bu yana süren Ukrayna kaynaklı gerginlikten ötürü, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 1 Aralık 2014'te Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyarette yapılan bir açıklamayla iptal edilmiştir. Bunun yerine, Ankara ve Moskova arasında "Türk Akımı" olarak adlandırılacak yeni bir gaz boru hattının inşası konusunda görüşmeler sürdürülmektedir.[56] Fakat Moskova ve Ankara, boru hattı konusunda nihai bir anlaşmaya varamamışlar ve Temmuz 2015'te, Gazprom, boru hattının ilk kısmını döşemek için anlaşma imzaladığı İtalyan firması Saipem ile sözleşmesini feshetmiştir. Mevcut durumda, Türk Akımı boru hattının geleceği belirsizdir; önerilen en yeni boru hatları arasında kuzeyden Avusturya'ya gitmeden önce Yunanistan'dan geçerek gaz taşıyacak Türk Akımı boru hattı projesinin Rusya tarafından henüz isimlendirilmemiş onshore olarak uzatılması mevzubahistir.[57]

Kaynak: https://cdn.americanprogress.org/wp-content/uploads/2015/05/TurkGasPipe-webfig.png

[55]"Belgrade: Suspension of South Stream 'bad news' for Serbia" (2014), *RT,* 08.12.2014, Erişim Tarihi: 01.09.2015, Erişim Adresi: http://www.rt.com/business/212311-serbia-south-stream-reaction/.

[56] Sina Kısacık & Furkan Kaya (2015), "Turkey's Central Position in the Current Eurasian Energy Geopolitics", *American Academic & Scholarly Research Journal,* Cilt 7, No: 3, Mayıs 2015, ss. 57-63.

[57] "Natural gas pipelines under construction will move gas from Azerbaijan to southern Europe" (2015), *Penn Energy,* 14.10.2015, Erişim Tarihi: 16.10.2015, Erişim Adresi: http://www.pennenergy.com/articles/pennenergy/2015/10/natural-gas-pipelines-under-construction-will-move-gas-from-azerbaijan-to-southern-europe.html?cmpid=EnlDailyPetroOctober152015.

Dış politika sahasında üç başlılığın en tartışmalı biçimde cereyan ettiği alan, içlerinde komşu devletlerin de bulunduğu bölgesel politika ve münasebetlerin güçlendirilmesi olmuştur. Saraybosna, Belgrad ile ikil münasebetlerine ivme kazandırırken, AB üyesi ülkeler haricinde diğer bölge ülkeleriyle vizesiz serbest dolaşım rejimini yürürlüğe sokarak bütün bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme doğrultusunda adımlar atmıştır. Bu çerçevede ön planda yer alan girişimler; *Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı, Merkezi Avrupa Girişimi, Royaumont Süreci, Güneydoğu Avrupa Ülkeleri İşbirliği Süreci, Bölgesel İşbirliği Konseyi, Avrupa Bölgesel Yaklaşımı* ve de *Güneydoğu Avrupa'da İstikrar, Güvenlik ve İşbirliği*'dir.

Davutoğlu'nun zihnindeki Osmanlı coğrafyası içinde Balkanlar'ın, Balkan coğrafyası içinde de Bosna'nın özel bir yeri vardır.[58] Davutoğlu, Malezya'da bulunduğu senelerde Aliya İzzetbegoviç'in arzusuyla Bosna-Hersek'in fahri büyükelçiliğini yaparak, Malezya'nın Bosna-Hersek'e yolladığı askerlerin görev alanları gibi hususlarda danışmanlık görevini yürütmüştür. Davutoğlu'na göre; *"Türkiye'de 20 sene önce Bosna'yı kaç kişi bilirdi? Saraybosna dediğimizde ne çağrıştırırdı bu söz insanlara? Üsküp üzerine Yahya Kemal'i okumuş olanların edebi bilgisi dışında ne kadar şey bilinirdi? Ama şimdi Saraybosna, Üsküp her an bizim televizyonumuzda, medyamızda. Orada bir yaprak kıpırdasa, Kırklareli'nde bir tane mülteci kampı açıyoruz. İşte bunlar, tarihin yeniden yorumlanmasını gerektiriyor. Yani, 'Biz Osmanlı değiliz, yeni bir ulus devletiz, bunlarla alakamız yok' diyemezsiniz; onlar sizi zorluyor. Burada tarihin yeniden yorumlanmasından kast edilen budur."* Davutoğlu, Dayton Anlaşması'nın üzerinden beş yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen Bosna-Hersek devletinin hala kendi sınır egemenliğini tümüyle tesis edememesindeki temel nedenin, büyük oranda bu anlaşmanın taraflar arasında meydan getirdiği statü eşitsizliği olduğunu düşünmektedir. Etnik temizlik suçlusu işgalci Sırplar, 1992 Nisan'ından Dayton Antlaşması'na kadar olan süreçte önce Bosnalı Sırplar olarak yasal bir konuma kavuşturulmalarının ertesinde, Bosna Sırp Cumhuriyeti ifadesi ile devletin kurucu unsur olarak takdim edilmişlerdir. Bir yanda Sırp tarafı Cumhuriyet olarak adlandırılarak güçlendirilirken, öte yanda Müslüman-Hırvat tarafı bir federasyon olmanın tüm aykırılıklarını içermektedir. Böylelikle, Sırplar kendilerine ait bölgede tam bir özerk statüye sahipken, Müslümanların diplomatik ve askeri konumu Hırvat faktörü ile denetim altına alınmaktadır.

[58] Sina Kısacık (2012), "Soğuk Savaş Sonrasında Bosna-Hersek Krizi ve Türkiye-Bosna-Hersek İlişkileri", *Uluslararası Politika Akademisi,* Erişim Tarihi: 01.09.2015, Erişim Adresi: http://politikaakademisi.org/soguk-savas-sonrasinda-bosna-hersek-krizi-ve-turkiye-bosna-hersek-iliskileri/.

Dayton Antlaşması'nı izleyen senelerde Müslümanlar ile Hırvatlar arasında özellikle Mostar'da cereyan eden gerginlik, antlaşmanın yumuşak karnını ortaya koymuştur.

Kaynak: http://i.sabah.com.tr/sbh/2015/07/11/650x344/1436611344577.jpg

Savaş öncesinde hemen hemen bütünüyle Müslüman olan ve BM temsilcilerinin gözleri önünde tarihin gördüğü en acımasız soykırımın yapıldığı Srebrenica ve dolayındaki bölgede halen tek bir Boşnak bulunmaması, Dayton Antlaşması'nın tesis ettiği statünün meşruiyetini sorgulatmaktadır.[59] Srebrenica ve Zepa gibi BM gözetiminde kitlesel katliamların gerçekleştirildiği güvenlik bölgelerinin eldeki açık savaş suçu kanıtlarına karşın Sırplara verilmesi, hiçbir beynelmilel hukuk değeriyle bağdaştırılamaz. Bu anlaşmayla, Bosna-Hersek'te kendi içinde bağımsız olan Sırp ve Hırvat bölgeleri tesis edilmiştir. Dahası, bunlara merkezi yönetimi işlevsizleştiren yetkiler bahşeden bu anlaşma, adeta "işlemeyen bir devlet" düşüncesi üzerine kurulmuştur. Bu bölgelerin sınırları da Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünü tehlikeye sokacak biçimde çizilmiştir. Mesela Sancak bölgesindeki yarım milyon civarında Müslüman Boşnak ile Bosna Müslümanlarının arasına "Respublica Sırpska" adı altında özerk Sırp bölgesi kurulmuştur. Böylelikle, Sancak Müslümanları, Sırp ve Karadağ ablukasına alınmıştır. Dayton Anlaşması'nın Boşnakların lehine olan pek çok maddesi de uygulanmamıştır. Mesela mültecilerin eve dönüşü kapsamında,

[59] Pınar Yürür (2008), "Balkanlar'da Uluslararası Himaye Yönetimleri: Bosna-Hersek Örneği", *Avrasya Dosyası Balkanlar Özel,* Cilt 14, Sayı: 1, ss. 169-170.

Sırplar ve Hırvatlar evlerine dönerken, savaşın üzerinden seneler geçmesine karşın yaklaşık dört yüz bin Boşnak evlerine dönememiştir.

Kaynak: http://www.mapsofworld.com/bosnia/maps/bosnia-herzegovina-political-map.jpg

2009-2010 döneminde Güney Doğu Avrupa Ülkeleri Parlamentolararası İşbirliği mekanizmasının başkanlığını yürütmesi neticesinde birçok fırsatı uhdesinde bulunduran Ankara, Batı Balkanlar'da devletlerarası ve toplumlararası meselelerin çözümü için arabuluculuğun yanı sıra diyalog önerisinde de bulunmuştur.[60] Bu girişimlerden en fazla sonuç vereni; Ankara, Saraybosna ve Belgrad arasındaki "*Üçlü Danışma Süreci*" olmuştur. ABD ve Avrupa tarafından ortaya konulan ve Bosna-Hersek'te kalıcı bir anlayışa ilaveten barışı tesis etmeyen Dayton Barış Antlaşması'nın yanı sıra, bunu izleyen girişimlerin ertesinde Ankara, Sırp ve Boşnak liderleri buluşturma konusunda girişimlerde bulunmuştur. Üçlü mekanizmanın ilk toplantısında, üç ülkenin Cumhurbaşkanı tarafından Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğü ve karşılıklı diyalogun yanı sıra işbirliği ihtiyacının da altını çizen bir bildirge imzalanmıştır.[61] Bu süreç boyunca, Ankara, Sırp hükümetini Bosnalı Müslümanlardan Srebrenica Katliamı'ndan dolayı özür dilemeleri için teşvik ederken, aynı esnada dönemin Boşnak hükümetini, bu özür "soykırım" ifadesini içermemiş olsa da özrü kabul etmeye ikna etmiştir. 30 Mart 2010'da Sırbistan

[60] Mehmet Uğur Ekinci (2014), "A Golden Age of Relations: Turkey and the Western Balkans During the AK Party Period", *Insight Turkey,* Cilt 16, No: 1, Kış 2014, s. 108.

[61] "Balkan Ülkeleri ile İlişkiler", *Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı*, Erişim Tarihi: 30.04.2015, Erişim Adresi: http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa.

Parlamentosu, 1990'ların ilk yarısındaki Bosna Savaşı'nda 8 bin Srebrenicalı'nın katledilmesinden dolayı özür dilemiştir.[62] Bu, Belgrad ve Saraybosna arasında diplomatik ilişkilerin normalleştirilmesi için daha fazla adımın atılmasına yol açmıştır. Öte yandan, 25 Nisan 2013 tarihinde Sırbistan Cumhurbaşkanı Tomislav Nikoliç, Bosna'daki bir televizyon kanalına verdiği mülakatta şu ifadeleri kullanmıştır: *"Srebrenitsa'da işlenen suçtan dolayı Sırbistan'ın affedilmesini diz çökerek rica ediyorum. Geçmişte yaşanan tüm kötü olaylara rağmen vatandaşlarımızın menfaatini düşünerek geleceğe bakmalıyız".*[63]

Kaynak:
http://i.ensonhaber.com/resimler/diger/sirp_cumhurbaskani_srebrenitsa_icin_ozur_diledi_7792.jpg

Ankara, Belgrad ve Saraybosna arasında karşılıklı büyükelçiliklerin açılması gibi pratik ama etkili önlemlerin alınmasına da yardımcı olmuştur. Borisa Arnaut, 3 Mart 2010 tarihinde Bosna-Hersek'in Sırbistan Büyükelçisi olarak atanmıştır.[64] Ankara'nın Sancak bölgesinde Müslüman Boşnaklar ve Sırp hükümeti arasındaki problemlerin halledilmesinde olumlu rol üstlenmesi, Sırp hükümetinin Ankara'nın kolaylaştırıcı rolüne daha güvenle yaklaşmasına sebep olmuştur. 2010 Temmuz'unda Sırbistan Cumhurbaşkanı Tadic'in

[62] Tülin Yanıkdağ (2010), "Bosna'ya Özür", *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi,* 21.05.2010, Erişim Tarihi: 07.08.2015, Erişim Adresi: http://www.bilgesam.org/incele/834/-bosnayüzdeE2yüzde80yüzde99ya-ozur/#.VcSlWPntmko.

[63] "Sırbistan özür diledi" (2013). *DW Türkçe*, 25.04.2013, Erişim Tarihi: 21.09.2015, Erişim Adresi: http://www.dw.com/tr/syüzdeC4yüzdeB1rbistan-yüzdeC3yüzdeB6zyüzdeC3yüzdeBCr-diledi/a-16773304.

[64] M. Hakan Keskin (2012), "Bosna-Hersek Cumhuriyeti: Roma'dan AB Entegrasyonuna Yolculuk", içinde *Çağdaş Balkan Siyaseti,* ed. Murat Necip Arman ve Nazif Mandacı, Ankara: Gazi Kitabevi, s. 174.

Srebrenitsa'daki anma törenlerine Başbakan Erdoğan ile beraber katılması, Saraybosna ve Belgrad arasındaki buzları eriten bir adımdı. Türkiye Başbakanı ve Dış İşleri Bakanı'nın aktif rol aldığı bu yumuşama süreci, Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğü için son derece etkin bir güvence sunmuştur. Aynı zamanda Ankara, Saraybosna ve Zagreb arasında da üçlü bir danışma mekanizmasının kurulmasına öncülük ederek, Sırbistan'da iki Müslüman topluluk arasında ülkedeki Müslümanların resmi temsili ve Bosna-Hersek'te 2010-2011 arasında cereyan eden hükümet krizi gibi konuların da aralarında olduğu Balkanlar'daki bazı iç meselelerde taraflar arasında arabuluculuk için de çalışmıştır.[65] Benzer biçimde, Ankara, Zagreb ve Saraybosna arasında özellikle Mostar kantonunda cereyan eden etnik gerilime çözüm yollarının bulunmasında üçlü danışma mekanizmalarını kullanarak olumlu bir katkı vermiştir. Üçlü danışma mekanizmaları kanalıyla, Zagreb, Belgrad ve Saraybosna arasındaki ilişkiler yoğunlaştırılmıştır. Bu mekanizma bağlamında çeşitli zamanlarda 3 defa toplanan liderler, diyalog sürecinin herhangi bir dayatma olmaksızın kendiliğinden, ortak çıkarlar bağlamında geliştirilmesi kararını almışlardır.

Kaynak: http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-hirvatistan-disisleri-bakanlari-uclu-danisma-mekanizmasi-cercevesinde-duzenlenen-ortak-basin-toplantisi.tr.mfa

Ankara'nın bölgedeki çabaları, Brüksel tarafından bir sürpriz olarak nitelendirilse de, bölge ülkeleri Ankara'nın tavrını müdahaleci olmadığı müddetçe olumlu bulmaktadır. Bir yandan arabuluculuk ve uzlaşma sağlamaya dönük bireysel girişimlerde bulunurken, öte yandan Ankara, Batı Balkanlar'da

[65] Didem Ekinci (2015), "Turkish Decision-Making and the Balkans: Implications of Role Theory", içinde *Turkish Foreign Policy in the New Millennium*, ed. Hüseyin Işıksal ve Ozan Örmeci, Frankfurt Am Main: Peter Lang Edition, ss. 385-388.

faaliyet gösteren çok uluslu kurumlarda ve görev güçlerinde hem teşvik edici, hem de aktif olarak katılımcı bir rol oynamayı sürdürmüştür. Bölgede güvenliğin, siyasi istikrarın ve ekonomik refahın geliştirilmesi için, Ankara, Batı Balkanlar'ın uluslararası toplumla daha da bütünleşmesini teşvik etme ve destekleme konusunda istekli olmuştur. Balkanlar'ı kendi çevresinin bir parçası olmalarından ziyade Avrupa'nın "bütünleşmiş bir parçası" olarak görme arzusunda olan Türk hükümeti, Batı Balkan devletlerine AB kıstaslarını yerine getirmeleri için destek ve teknik yardım da önermiştir.

Belgrad'ın, bir dönem en önemli düşmanlarından birisi olarak gördüğü Ankara ile münasebetlerini son yıllarda çok iyi bir konuma getirdiği söylenebilir.[66] İç savaş zamanında çok kötü durumda bulunan ve Avrupa taraftarı hükümetlerin yönetime gelmesinin ertesinde düzelme kaydetmeye başlayan münasebetler, Kosova'nın Ankara tarafından tanınmasının ertesinde soğuma dönemi yaşamış, ama 2009'dan bu yana tekrar iyileşme göstermiştir. Bu tarihten itibaren, alt ve üst seviyedeki karşılıklı ziyaretler, daha öncesiyle kıyaslanmayacak ölçüde artış göstermiştir. Ankara, Belgrad'ı Balkanların barış ve istikrarı bakımından anahtar ülke olarak görmektedir. Sırp ve Türk Cumhurbaşkanları arasında yakın ilişkiler tesis edilmekte ve Dış İşleri Bakanları arasında da düzenli olarak görüşme yapılmaktadır. Ayrıca 2009 senesinde, iki ülke arasında bir serbest ticaret anlaşmasına imza konulması da iktisadi münasebetlerin geleceğini ortaya koymaktadır.

Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden birisi de Türkiye'dir. Bosna Savaşı'ndan ötürü münasebetler bir dönem olumsuz gitse de, Dayton Antlaşması'nın imzalanmasının ertesinde yeniden pozitif bir münasebet tesis edilebilmiştir. Burada önemli bir nokta ise Zagreb ve Ankara'nın AB ile olan kaderlerinin bir araya geldiği AB Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi Brüksel Zirvesi'nin (16-17 Aralık 2004) Türkiye ve Hırvatistan bakımından kritik bir öneme sahip bulunmasıdır.[67] Bu zirve neticesinde, 3 Ekim 2005 tarihinde beraber tam üyelik görüşmelerine başlayan iki ülkeden Hırvatistan, 2012 senesi itibariyle görüşmeleri sonuçlandırarak 2013 senesinde tam üye olmuş, Türkiye ise Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Fransa'nın engellemelerinden ötürü görüşmelerde kilitlenme yaşamaktadır. Hırvatistan Cumhurbaşkanı Mesiç'in 2005 senesinde Türkiye'yi ziyareti ertesinde daha da ivme kazanan

[66] Altuğ Günal (2012), "Sırbistan Cumhuriyeti", içinde *Çağdaş Balkan Siyaseti,* ed. Murat Necip Arman ve Nazif Mandacı, Ankara: Gazi Kitabevi, s. 107.

[67] Murat Necip Arman & Hülya Arman (2012), "Hırvatistan Cumhuriyeti", içinde *Çağdaş Balkan Siyaseti,* ed. Murat Necip Arman ve Nazif Mandacı, Ankara: Gazi Kitabevi, ss. 200-201.

münasebetlerde, Ankara, Zagreb'in NATO üyeliğini en fazla destekleyen üyelerden birisi olma özelliğine sahiptir. Bu münasebetler, 2009 senesinin başında iki ülke Dış İşleri Bakanlıkları arasında imzalanan Strateji Belgesi ile daha ileri bir boyuta ulaşmıştır. Hırvatistan Başbakanı Jadranka Kosor'un 26-27 Kasım 2010 tarihlerinde, Hırvatistan Cumhurbaşkanı Ivo Josioviç'in 13-15 Mart 2011 tarihlerinde Türkiye'ye gerçekleştirdikleri ziyaretlerde, Bosna-Hersek'teki politik durum hakkında da görüşmelerde bulunularak, iki ülkenin karşılıklı ticaret hacimlerinin arttırılmasına karar verilmiştir. 2002 senesinden bu yana iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması bulunmaktadır.

Aynı dönemde Ankara, Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünün muhafazasına ilaveten güvenlik ve de istikrar içinde hayatını sürdürebilmesi için bu ülkenin NATO ve Avrupa Birliği gibi uluslararası yapılarla bütünleşebilmesine yönelik büyük çaba harcamıştır.[68] Bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü güvence altına almanın en kestirme yolu ise NATO üyeliğinden geçmekteydi. 3 Aralık Brüksel Zirvesi'nden önce Ankara konuyu gündeme getirdiğinde, NATO'nun başlıca ülkeleri buna sıcak yaklaşmamıştır. Fakat Türkiye, NATO'nun içinde "Bosna'nın Dostları" adıyla bir grup oluşturmayı başarmıştır. Birtakım Balkan ülkeleri ve orta ölçekli ülkelerden yedisi buna desteklerini bildirmişlerdir. Türkiye'nin önerisini reddedenler, karşılarında bir devlet bulunmadığını, bu devletin ordusunun da olmadığını ve çok çeşitli etnik gruplardan oluşan bir ülke olduğunu belirterek, öncelikle devlet yapısının ortaya çıkmasını, reformlar yapılmasını ve duruma sonra bakacaklarını ifade etmişlerdir. Bu ülkenin üye yapılması durumunda NATO'nun itibarını yitireceği de aynı platformda savunulmuştur. Davutoğlu ise şunu savunmuştur: *"Bosna'nın özel olduğu doğrudur. Ama özel kılan şey, 1990'lı yıllarda iki yüz elli bin insanın öldürülmesi, yüz bin Bosnalı kadına tecavüz edilmiş olmasıdır. Burada oturan herkesin sorumluluğu vardır. NATO'ya itibaren kaybettiren, o müdahaleyi üç yıl geciktirmesidir."* Uzun görüşmelerden sonra, o gece itibariyle Türkiye'ye destek veren ülke sayısı 12 olmuş ve pazarlıklar ertesi güne sarkmıştır.

[68] Hakan Sezgin Erkan (2015), "Türk iye-Balkan Ülkeleri İlişkileri", içinde *Türk Dış Politikasında Güncel Eğilimler (2000-2014),* ed. Deniz Tansi ve Hakan Sezgin Erkan, İstanbul: Kanes Yayınları, ss. 92-93 ve Jasmin Katica (2008), "NATO Membership for Bosnia and Herzegovina: Obstacles and Challenges", Yüksek Lisans Tezi, Naval Postgraduate School Monterey, California, Aralık 2008, Erişim Tarihi: 16.09.2015, Erişim Adresi: http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a493953.pdf.

Kaynak: http://pbs.twimg.com/media/B0VG1OBIYAEe92F.jpg

NATO Genel Sekreteri Rasmussen, sunduğu uzlaşma teklifinde "'hayır' diyelim, fakat yapıcı unsurlar katalım" önerisini ortaya koymuştur. Davutoğlu ise, "'evet' diyelim ama şartları sıralayalım" önerisinde bulunmuş ve bu çerçevede karşı bir teklif hazırlanmıştır. Yapılan oylama sonucunda Türkiye'nin önerisi 15 ülke tarafından desteklenirken, diğer tarafın formülüne destek 4'te kalmıştır. 22 Nisan 2010'da Estonya'nın başkenti Tallinn'deki NATO Dış İşleri Bakanları toplantısında, Ankara'nın ısrarıyla, Bosna-Hersek NATO Üyelik Eylem Planı'na dâhil edilmiştir. Bu gelişme, de facto olarak Bosna-Hersek'in sınırlarının ve toprak bütünlüğünün güvence altına alınması demekti.[69] Bosna-Hersek'in önemli gazetelerinden biri olan *Dnevni Avaz*, bu kararın ertesinde şu ifadeleri kullanmıştır: *"Ahmet Davutoğlu'nun çabası, Bosna-Hersek'in NATO Eylem Planı'nda yeşil ışık görmesinin en kayda değer nedenlerinden biridir. Bu zorlu mücadelede Davutoğlu, 28 NATO üyesinin çoğunu, Bosna-Hersek'e olumlu cevap vermeleri için inandırdı. Bu, Davutoğlu'nun şahsi gayretinin yanı sıra Türkiye'nin Bosna-Hersek politikasının bir göstergesidir."*

[69] "NATO's relations with Bosnia and Herzegovina", *North Atlantic Treaty Organization - OTAN*, Erişim Tarihi: 15.09.2015, Erişim Adresi: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49127.htm.

Kaynak: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pictures/2014_05_140521i-sg-bih/20140521_140521i-011_rdax_775x543.jpg

Türkiye, Bosna-Hersek ve Sırbistan Devlet Başkanları arasındaki Üçlü Zirve'nin üçüncüsü 15 Mayıs 2013 tarihinde "Geleceği Birlikte İnşa Etmek" sloganıyla İstanbul'da yapılmış ve zirvede "karşılıklı güven"in kurulmasıyla iktisadi bağlamda elle tutulur gelişmelerin kaydedilebileceği üzerinde durulmuştur.[70] Mayıs 2013'teki Ankara Zirvesi'nde, bu üç devlet, birbirlerinin arasında ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirilmesi için üçlü bir komite kurulması konusunda da anlaşmaya varmışlardır. Bir sonraki 2014 Saraybosna Üçlü Zirvesi'nde, Saraybosna ve Belgrad arasında karşılıklı güvenin kurulmasına dönük politikaların ortaya koyulması amaçlanmıştır. Gerek Medeniyetler İttifakı, gerekse Güneydoğu Avrupa Ülkeleri platformları beklenen bölgesel etkinliğin sağlanması konusunda başarı kaydedememiş; çözüm geliştiren yapılanmalardan ziyade, görüş alışverişi ve müzakere yapılanmaları görevini ifa etmiş, son aşamada da iştirakçi ülkelerin farklılaşan beklentileri, öncelikleri ya da kısıtlı kapasiteleri istenen hedeflere varılmasını engelleyen unsurlar olmuşlardır. Buna ilaveten, Ankara'nın bölgesel güç özelliğini geliştirme amacıyla ortaya koyduğu Güneydoğu Avrupa Ülkeleri'nin 18 Şubat 2014 tarihindeki Bükreş Gayriresmi Dış İşleri Bakanları toplantısında ise, Bosna-Hersek'te 2014 Şubat ayı başındaki kitlesel gösteriler, "Sejdic-Finci" kararının

[70] "Türkiye-Bosna-Hersek-Sırbistan Üçlü Zirve Toplantısı'nda kabul edilen Ankara Zirve Bildirisi, 15.05.2013, Ankara", *Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı*, Erişim Tarihi: 25.04.2015, Erişim Adresi: http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-sirbistan-uclu-zirve-toplantisi_nda-kabul-edilen-ankara-zirve-bildirisi_-15-mayis-2013_-ankara.tr.mfa.

hayata geçirilmesi[71], Bosna-Hersek'in AB ve NATO üyelikleri ve milletlerarası toplumdan umulan iktisadi yardımlar ele alınmış ve Ankara'nın Bosna-Hersek'teki her kesime ayrım yapmaksızın yardımcı olacağını belirten açıklamasıyla toplantı son bulmuştur.

Kaynak: https://www.tccb.gov.tr/assets/resim/album/yurtdisi/2015/yd-20150520-bosna-52-bt.jpg?width=850

Ankara'nın Batı Balkanlarla ilişkilerinde önemli ilerleme kaydedilmesine rağmen, bu eğilimin geleceği bir miktar belirsizdir. Gerçekte, Türkiye'nin Batı Balkanlardaki diplomatik aktivizmi, Arap Baharı ve Ortadoğu'da devam eden krizlerden sonra yavaşlama göstermiştir. Güvenlik, ekonomik ve insani endişelerden ötürü, geçtiğimiz son birkaç yılda Türk dış politikasının odak noktası Ortadoğu'daki meselelere doğru kaymıştır.[72] Ankara'nın Balkan politikasında azalan ilgiye ilaveten, diğer konjonktürel faktörlerin bir sonucu olarak, daha önceki yıllarda Türkiye tarafından başlatılan diplomatik çabalar umulduğu gibi ilerleme sağlayamamıştır. Ankara, Zagreb ve Saraybosna arasındaki üçlü mekanizma, Hırvatistan'ın Avrupa Birliği üyeliğinden ötürü fiilen sona ermiştir. 2011'den bu yana Sırbistan ve Kosova arasındaki normalleşme süreci, Brüksel'in kolaylaştırıcılığında gerçekleştirilerek Ankara'ya arabuluculuk için hiçbir saha bırakılmamıştır. Ayrıca Sırbistan'daki İslami liderlik meselesi her

[71] "Case of Sejdic and Finci v. Bosnia and Herzegovina" (2009), (Applications nos. 27996/06 and 34836/06) , European Court of Human Rights Grand Chamber Judgment, 22 Aralık 2009, Strasbourg, Erişim Tarihi: 25.10.2015, Erişim Adresi: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96491#{"itemid":["001-96491"]}.

[72] Mehmet Uğur Ekinci (2014), "A Golden Age of Relations: Turkey and the Western Balkans During the AK Party Period", s. 118.

iki tarafın da uzlaşmaya dönük ilgi eksikliğinden ötürü çözülememiş ve Ankara'nın arabuluculuk çabaları herhangi bir sonuç doğurmadığı gibi, her iki tarafta da Ankara'nın kendi pozisyonlarını destekler gibi göründüğü yanılsamasına yol açmıştır. Nihayetinde, Saraybosna ve Belgrad' kapsayan üçlü diyalog süreci, Sırp Devlet Başkanı'nın Aralık 2013'te mekanizmanın bundan sonraki toplantısına katılmayacağını açıklamasıyla duraksamıştır. Bu kararın sebebi, Ekim 2013'ün sonunda dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan tarafından Kosova'da yapılan *"Kosova, Türkiye'dir, Türkiye Kosova'dır"* açıklamasına bir reaksiyon göstermedir ki, bu açıklama Ankara ve Priştine arasındaki siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel yakınlığını ortaya koyan bir açıklama olmuştur. Bu açıklamayı Sırbistan'ın egemenliğine bir saldırı olarak gören Belgrad, Ankara'dan resmi özür talep etmiş, fakat bu özrün dilenmemesi neticesinde Sırbistan, birtakım küçük ölçekli ikili anlaşmaları feshederek Ankara ile yüksek seviyeli diplomatik diyalogunu askıya almıştır. Öte yandan, şu husus da vurgulanmalıdır ki; 2014 senesindeki BM Genel Kurul toplantıları esnasında Türkiye, Bosna-Hersek ve Sırbistan Dış İşleri Bakanlarının yeniden bir araya gelmesi görüşmelerin sürebileceğine dönük pozitif bir adım olarak görülmüştür.[73]

Erdoğan'ın Kosova'daki konuşmasının iki ülke arasındaki ilişkilerde soğumaya yol açtığı görülmesine rağmen, bu durum, birçok Sırp için aslında bardağı taşıran en son damla olmuştur. İkili ilişkilerdeki önemli ilerlemeye ve Türkiye'nin Sırbistan'daki imajına rağmen, Sırp hükümeti, siyasi partiler ve kamuoyu, Ankara'nın Kosova'nın bağımsızlığına yönelik lobicilik çalışmalarından ve Bosna-Hersek'teki Boşnaklarla diyalogu tercih etmesi ve destek sunmasından dolayı rahatsız olmuşlardır. Türk politikacılar tarafından Saraybosna, Üsküp ve Kosova'daki Müslüman tarikat üyelerine sürekli olarak yapılan vurgularla birlikte, tüm bu hareketler, Ankara'nın Belgrad'a yönelik samimiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır ki hem Sırbistan'da, hem de dışarıda yaşayan daha muhafazakâr ve milliyetçi Sırplar arasında AK Parti'nin Balkanlar'da Panislamizm ve yayılmacılığın bileşimi olan "Yeni Osmanlıcılık"[74] politikasını yürüttüğü konusundaki inançlarını güçlendirmiştir. Yeni Osmanlıcılık endişelerinin Belgrad ile olan siyasi ilişkilerin derinleştirilmesini engellemesine

[73] Orhan Dede (2014), "Balkanlar ve Türkiye", Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Rapor No:64, Aralık 2014, *BİLGESAM,* Erişim Tarihi: 20.07.2015, Erişim Adresi: http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-96-2015020356balkanlar-ve-turkiye.pdf , ss. 57-58.

[74] Hajrudin Somun (2011), "Turkish Foreign Policy in the Balkans and 'Neo-Ottomanism': A Personal Account", *Insight Turkey*, Cilt 13, No: 3, Temmuz-Eylül 2011, Erişim Tarihi: 04.08.2015, Erişim Adresi: http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight-turkey_vol_13_no_3_-2011_somun.pdf.

karşın, son yıllarda Türk imajındaki gelişmeye rağmen, Batı Balkanlar'da dikkat çekici miktarda Müslüman olmayan nüfus hala Türkiye'yi dost bir ülke olarak değerlendirmemektedir. Bu şartlar altında, eğer Türkiye'nin son on yıldaki etkileyici ekonomik performansı olmasaydı, Müslüman olmayan aktörlerin Türkiye'ye dönük tutumları ve politikaları nasıl olurdu sorusu karşı bir soru olarak üzerinde düşünülmeye değerdir.

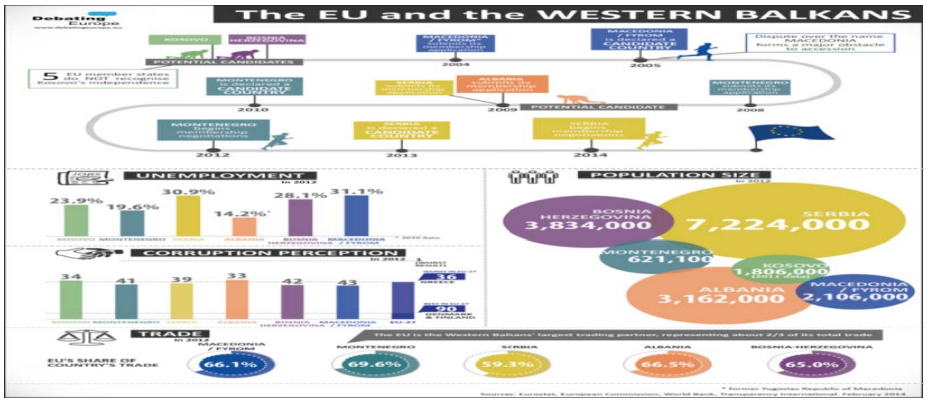
Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın Ahmet Davutoğlu, içerisinde ilk kez muhalefet partilerinden milletvekillerinin de bulunduğu bir heyetle birlikte 10-11 Temmuz 2015 tarihleri arasında Bosna-Hersek'e bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret kapsamında hem ikili görüşmelerde bulunulmuş, hem de Srebrenica Soykırımı'nın 20. yılı anma törenlerine iştirak edilmiştir. Davutoğlu, Srebrenitsa'ya ilk kez 2005 senesinde geldiğini ifade ederek şu hususların da altını çizmiştir: *"O zaman bu kıyımın, soykırımın 10. yılını anıyorduk. Srebrenitsa'da 10 yıl önce işlenmiş büyük insanlık suçunun izleri her yerde görülebiliyordu. Sokaklar trajediyle büyüdü, yürüdükçe o trajediyi içinizde hissedebiliyordunuz. Bu, insanlığa karşı işlenmiş bir suç değil, bu bir grup suçlunun işlediği bir suç değil, uluslararası toplumun da işlediği bir suç, bunu kabul etmemiz gerekiyor. Çünkü o suç, uluslararası toplumun önünde işlendi, Birleşmiş Milletler birlikleri önünde o suç işlendi. Şimdi kendi kendimizi yargılamalı ve kendi kendimizi eleştirmeliyiz. Eğer biz böyle bir Srebrenitsa olayının, dünyanın başka bir bölgesinde tekrar cereyan ettiğini görmek istemiyorsak, artık bu vicdanla baş başa kalmamız gerekiyor."*[75]

Balkanlar'da ortaya konulan bölgesel girişimlerin en dezavantajlı tarafı, bu girişimi gerçekleştiren ülkenin ve iştirakçi ülkelerin bölgesel pozisyonları, nasıl algılandıkları, rolleri ve yetenekleri ölçüsünde etki alanına sahip bulunmasıdır.[76] Medeniyetler İttifakı, Güneydoğu Avrupa Ülkeleri ve Bölgesel İşbirliği Konseyi gibi girişimlerin Ankara tarafından ortaya konulmuş olması, Bosna-Hersek Devlet Başkanlığı'ndaki Boşnak, Sırp ve Hırvat üyeler arasında değişik şekillerde değerlendirilirken, Brüksel ya da Washington tarafından desteklenen ve finansman sunulan bölgesel girişimler kadar etkili bir kapasiteye ya da çekiciliğe de sahip olmayabilir. Çoğunlukla, bunun esas sebebi de ekonomik diplomasinin zayıflığıdır. Tarih tarafından da ispatlandığı gibi, bölge ülkeleri arasındaki mevcut tarihsel anlaşmazlıklar, önyargılar ve yerel mücadeleler, bölgedeki

[75] "Başbakan Davutoğlu Saraybosna'da" (2015), *NTV*, 10.07.2015, Erişim Tarihi: 12.07.2015, http://www.ntv.com.tr/dunya/basbakan-davutoglu-saraybosnada,hj3HCxUnD0GIrSakvDGWQg.

[76] Nurcan Özgür Baklacıoğlu (2014), "Savaş Sonrasında Uluslararası Yönetim Altında Dış Politika: Bosna-Hersek Örneği", içinde *Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış*, der. Faruk Sönmezoğlu ve Özgün Erler Bayır, İstanbul: DER Yayınları, s. 371.

milletlerarası örgütlenme ve buna benzer işbirliği girişimlerini engellemektedir. Bu çerçevede, bölgesel girişimler, güçlü ve etkili uluslararası aktörlerce mali ve politik açılardan destek sunulmadığı müddetçe parçalı ve etkiden uzak olabilmektedirler. Sonuçta, Saraybosna'nın dış politikası özelinde de, bölgesel yapılanmalar, Avrupa Birliği[77], NATO ve Dünya Ticaret Örgütü benzeri önem atfedilen uluslararası yapılanmalara üyelik süreçlerine destek verildiği dikkate alınmalıdır.

Kaynak: http://www.debatingeurope.eu/wp-content/uploads/2014/03/balkan-info.png

4-5 Eylül 2014 tarihleri arasında Galler'in Newport şehrinde yapılan NATO Zirvesi'nde ele alınan konulardan birisi de İttifak'ın Batı Balkan ülkeleriyle geliştirdiği ilişkilerdi. Zirve Bildirisi'nin 40. paragrafında Sırbistan hakkında şöyle denilmiştir: *"Stratejik açıdan önemli Batı Balkanlar bölgesinde, demokratik değerler, hukukun üstünlüğü ve iyi komşuluk ilişkileri, kalıcı barışın ve istikrarın sürdürülmesinde merkezi bir rol oynamaya devam etmektedir. İttifak, tamamıyla bölgenin istikrarına ve güvenliğine olan taahhüdüne bağlıdır ve bu bölgedeki devletlerin Avro-Atlantik yapılanmalarına yönelimleri aktif biçimde desteklemektedir. İttifak ve Batı Balkanlı ortakları, bölgesel işbirliği formatları aracılığıyla bölgesel ve uluslararası barışın devam ettirilmesine aktif olarak katkıda bulunmaktadırlar. İttifak, Sırbistan'ın NATO'yla daha güçlü bir ortaklık kurması konusunda kaydettiği ilerlemeyi memnuniyetle karşılayarak Belgrad'ın bu yolda devam etmesini teşvik etmektedir. Ayrıca Kosova tarafından kaydedilen gelişme memnuniyet verici olup Priştine'nin, çok etnisiteli tüm*

[77] Bedrudin Brljavac (2011), "Europeanisation Process of Bosnia and Herzegovina: Responsibility of the European Union?", *Balkanologie*, Vol. XIII, No: 1-2 (2011) Volume XIII Numéro 1-2, Erişim Tarihi: 15.09.2015, Erişim Adresi: http://balkanologie.revues.org/2328?lang=en.

Kosova'da demokratik kurumların ve hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi için daha fazla çaba göstermesini teşvik etmektedir. 8 Haziran 2014'teki parlamento seçimleri, büyük ölçüde uluslararası standartlarla uyumludur ve önemli bir kilometre taşıdır. İttifak, AB'nin kolaylaştırıcılığında gerçekleştirilen Belgrad-Priştine diyaloguna bağlı kalınarak hızlıca temsiliyet gücü yüksek ve kapsayıcı bir hükümetin kurulmasını beklemektedir. Güvenlik durumundaki gelişmeden ve diyalog yoluyla sağlanan ilerlemeden memnuniyet duyulmaktadır. İttifak, her iki tarafı da 19 Nisan 2013'te vardıkları anlaşmaya uymaya ve anlaşmanın tam uygulanması için çalışmayı sürdürmeye çağırmaktadır."[78]

Aynı bildirinin 97. maddesinde Bosna-Hersek'in İttifak'la olan ilişkileri konusunda şu ifadeler yer almaktadır: *"İttifak, Bosna-Hersek'in üyelik yönelimlerini tamamen desteklemektedir. Ekim 2014'te gerçekleştirilecek adil ve özgür seçimlerin, ülkenin Avro-Atlantik yönelimleriyle ilgili konuları ele almaya hazır etkin ve etkili bir koalisyon hükümetiyle sonuçlanması umulmaktadır. İttifak, 2012'den bu yana taşınmaz savunma mallarının devlete kaydıyla ilgili bir anlaşmaya varılması dönük çabaları takdir etmektedir. İttifak, Dış İşleri Bakanları tarafından Tallinn'de Nisan 2010'da sunulan şarta uyum konusunda kaydedilen küçük ilerlemeden endişelidir. İttifak'ın Dış İşleri Bakanlarının gelişmeleri aktif biçimde değerlendirecek olmalarına ilaveten Bosna-Hersek liderliği, bu çerçevede gerekli adımları atmaya davet edilmektedir ki kendisinin ilk Üyelik Eylem Planı hemen harekete geçirilebilsin. İttifak, Saraybosna'nın NATO önderliğindeki operasyonlara katkılarını takdir ederek bölgesel diyalog ve güvenlikteki yapıcı rolünü sürdürmesine salık vermektedir."*[79]

Sırbistan'daki Avrupa Hareketinin Uluslararası İlişkiler Forumu Başkanı Dr. Jelica Minic'e göre; Ankara, Güney Doğu Avrupa'daki bölgesel işbirliği düşünüldüğünde önemli bir oyuncudur. Bu noktada, Türkiye'nin Batı Balkan ülkeleri arasındaki ilişkileri etkileme kabiliyetinin altı çizilmelidir. Örneğin, Ankara'nın arabuluculuğuyla gerçekleştirilen Sırbistan-Bosna ve Bosna-Hersek-Hırvatistan arasındaki işbirliğini kolaylaştıran üçlü toplantılar gibi Türkiye'nin dâhil olduğu bazı girişimler, Minic'e göre daha erken aşamalarında etkili

[78] "Wales Summit Declaration - Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales 05 September 2014 | Press Release (2014) 120, Issued on 05 September 2014 | Last updated: 31 July 2015", *North Atlantic Treaty Organization*, Erişim Tarihi: 15.12.2015, Erişim Adresi: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm .

[79] http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm.

olduğunu göstermiştir.[80] Minic, daha sonrasında Türk diplomasisi alanında girişilen bazı hareketlerin bu üçlü mekanizmaların daha da geliştirilmesini engellediğinin altını çizmektedir. Fakat Minic, Türkiye'nin özellikle Bölgesel İşbirliği Konseyi şemsiyesi altında geliştirilen çok yararlı projelere uzmanlık ve analitik yardım sağlayarak, pratik ölçülerde hâlihazırda çok daha önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir. Minic tarafından üzerinde durulan bir başka husus ise, siyasi işbirliğinin halen önemini koruması ve Ankara'nın Güney Doğu Avrupa İşbirliği sürecinde siyasi düzlemde çok aktif olmasıdır. Bu noktada, Ankara, Sofya ile beraber Güney Doğu Avrupa İşbirliği sürecinin Parlamenterler Asamblesi'nin kurulmasında anahtar bir ol oynamıştır. Minic, bu rolün gelecekte çok daha önemli hale geleceğinin altını çizmektedir. Uzun yıllar önce Ankara'nın değişik bölgesel kurumların bölgesel işbirliğine nasıl katkıda bulunabileceklerinin idrakinde olmadığına değinen Minic, zaman geçtikçe ve birçok fırsat ortaya çıktıkça, ortaklarla araştırma-geliştirme, özellikle küçük ve orta ölçekli firmalar bağlamında iş geliştirme veya ticaret ve sanayi odaları arasındaki işbirliği gibi kurumsal ağlar tesis etmek suretiyle Türkiye'nin bölgedeki etkisini arttırabileceği birçok kanalın bulunduğu gerçeğini fark ettiğine işaret etmektedir. Bu çerçevede, Ankara'nın bölgenin ekonomik ve/veya bilimsel gelişmesinde daha fazla dâhil olabilecek şekilde birçok fırsata sahip olduğu da Minic tarafından vurgulanmaktadır.

Bu çerçevede, Ankara'nın Saraybosna ile kültürel ve ekonomik ilişkilerin ele alınması konuyu daha anlaşılır kılabilir. Soğuk Savaş sonrası Türkiye ve çevre coğrafyasında meydana gelen değişiklikler, Türkiye'nin daha dengeli ve proaktif bir dış politika çizgisinde hareket etmesini zorunlu kılmıştır. Bu perspektiften değerlendirildiğinde; Balkanlar coğrafyası, Türkiye için büyük önem arz etmektedir. Türkiye için Orta Doğu ülkeleri ve Rusya ile ticari münasebetler her geçen gün artarken, AB ülkeleri Türkiye'nin en büyük ticari ortağı olmaya devam ediyor. Bugün Türkiye Balkanlara yönelik politikasını dört ana eksen üzerinde oturttuğu görülüyor;

1. Üst düzeyli siyasi diyalog,
2. Herkes için güvenlik,
3. Azami ekonomik bütünleşme ve
4. Bölgedeki çok etnikli, çok kültürlü, çok dinli yapıların muhafazasıdır.[81]

---

[80] Hamdi Fırat Büyük (2015), "Balkan Barışı için Bölgesel İşbirliği: Mevcut Sorunlar, Türkiye ve Diğer Aktörler – Dr. Jelica Minic ile Mülakat", *Analist,* Ekim 2015, Sayı: 56, s. 76.

[81] Emirhan Göral (2013), "Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye'nin Balkan Politikasının Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi", *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 21, Sayı: 2, Erişim Adresi:

Bosna-Hersek'in diğer ülkeler ile ticari ilişkileri incelendiğinde, savaş öncesi ve sonrasında da en büyük ortağının AB ülkeleri olduğu görülmektedir. Bosna-Hersek'in dağılan Yugoslavya'dan doğan yeni devletler ile olan ticari ilişkileri büyük önem taşımasının yanı sıra ülkenin dış ticaretinde büyük pay sahibi ülkeler Hırvatistan, Almanya, Sırbistan, İtalya ve Slovenya'dır.[82] Türkiye, Balkanlar'da kalkınma ve istikrarın finansal ilerleme ile devam ettirilmesi gerekliliğinden hareketle Bosna-Hersek ile ikili ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesinin üzerinde durmaktadır.[83]

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
2012	252	111	141	363
2013	274	124	150	398
2014/9	241	126	115	367

İkili Ticaret Rakamları

Kaynak: TÜİK (milyon dolar)

Türkiye ile Bosna-Hersek arasında 3 Temmuz 2002 tarihinde imzalanan ve 1 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe giren "Serbest Ticaret Anlaşması" ile Türk menşeli sanayi mallarına uygulanan gümrük vergisi oranı sıfırlanmıştır. Bu sayede, Bosna-Hersek ile kurulan ekonomik ilişkiler ile mevcut ticaret hacmi gelişmeye devam etmektedir. Ankara, ekonomik, kültürel ve siyasi olarak Balkan ülkeleri ile çok yönlü ilişkilerini geliştirmek ve bölgenin istikrar ile barışa kavuşabilmesi için üzerine düşen sorumluluğu almak zorundadır. Bu bağlamda, Türkiye, Balkanlar'da ortak tarihi geçmişi bulunan Bosna-Hersek ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek zorundadır. Türkiye'nin en önemli sorun ve aynı zamanda

http://dosya.marmara.edu.tr/avrupa/mjesyüzde20arsiv/volyüzde2021yüzde202yüzde20/A5_5_Emirhan_Goral.pdf, s. 110.

[82] "Bosna-Hersek'in Türkiye ile Arasındaki Ticareti", *Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı*, Erişim Tarihi: 14.07.2015, Erişim Adresi:
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Bosnayüzde20Hersek/html-viewer-ulkeler?contentId=UCMyüzde23dDocNameyüzde3AEK-159869&contentTitle=TyüzdeC3yüzdeBCrkiyeyüzde20ileyüzde20Ticaret&_afrLoop=1514952138262346&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=8lh42f00b_197#!yüzde40yüzde40yüzde3F_afrWindowIdyüzde3D8lh42f00b_197yüzde26_afrLoopyüzde3D1514952138262346yüzde26contentIdyüzde3DUCMyüzde2523dDocNameyüzde253AEK-159869yüzde26contentTitleyüzde3DTyüzde25C3yüzde25BCrkiyeyüzde2Bileyüzde2BTicaretyüzde26_afrWindowModeyüzde3D0yüzde26_adf.ctrl-stateyüzde3D8lh42f00b_227.

[83] "Türkiye-Bosna-Hersek Siyasi İlişkileri", *Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı*, Erişim Tarihi: 14.07.2015, Erişim Adresi: http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa.

fırsat kaynağı bölgesi olan Balkanlar, Türkiye'nin kültür değerlerini ve Müslüman unsurlarını barındırmaya devam ettirmektedir.[84] Türkiye ile Bosna-Hersek arasındaki en önemli değerler dil, din, tarih, folklor ve devlet anlayışıdır. Bölgenin, etnik yapı, din, dil, tarihi izler ve kültür bakımından Türkiye'ye destek olabilme potansiyeli yüksektir. Ancak yine bu bağlamda, Balkanlar, etnik ve dini mozaiği nedeniyle riskli bir bölgeyi teşkil etmektedir.[85] 2015 Mayıs ayı içerisinde Bosna-Hersek'e resmi bir ziyarette bulunan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, son ziyaret ile birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerin yeni döneme gireceğini ve Türkiye ile Bosna-Hersek arasındaki 500 milyon dolarlık ticaret hacminin arttırılması gerektiğini ifade etmiştir. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Türkiye-Bosna-Hersek İş Konseyi Başkanı Selman Ulusoy, Türk yatırımcılarının bugüne kadar imalat alanında ülkeye çeşitli yatırımlar yaptıklarını, bundan sonra da enerji, turizm, otomotiv yedek parça bankacılık alanları üzerine odaklanmaları gerektiğini ifade etmiştir.[86] Bosna-Hersek Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Başkanı Şaroviç'e göre ise, Bosna- Hersek'teki Türk yatırımları iki ülke arasındaki işbirliği için önemlidir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi her geçen yıl artarken, ülkenin yatırımcılar için çekici olabilmesi için istikrarlı ekonomik tabloya ve öngörülebilir ekonomik hareketliliğe sahip olması gerektiğini söylemiştir.[87] Bosna-Hersek'e verilmesi kararlaştırılan 100 milyon avroluk desteğin 85 milyonu avrosu kullanılırken, geri kalan kısmı da kullanıma hazır olarak bekletilmektedir. Türkiye, karkas olarak Bosna-Hersek'ten et almayı sürdürürken, ithalat seviyesini de maksimum düzeyde tutmaya gayret etmektedir. 2012 yılı itibariyle, bu alandaki 3 milyon dolarlık ticaret, 2014 senesi sonunda 80 milyon dolara ulaşmıştır.[88]

---

[84] "Dış İşleri Bakan Yardımcısı Büyükelçi Naci Koru'nun "Balkanlar'da Barış Ve Türkiye: Kültürel Ve Ticari Diplomasi" Başlıklı Sempozyumda Yaptıkları Konuşma, 28.05. 2014, İstanbul", *Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı*, Erişim Tarihi: 13.08.2015, Erişim Adresi: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakan-yardimcisi-naci-koru_nun-_balkanlar_da-baris-ve-turkiye_-kulturel-ve-ticari-diplomasi_-baslikli-sempozyumda-yapt.tr.mfa.

[85] Erhan Seyhan (2007), "Bosna-Hersek'in Jeostratejik Önemi ve Türkiye," Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s. 96.

[86] "Bosna-Hersek'e Yatırım Çıkarması" (2015), *Milliyet,* 20.05.2015, Erişim Tarihi: 08.08.2015, Erişim Adresi: www.milliyet.com.tr/bosna-hersek-e-yatirim-cikarmasi/ekonomi/detay/2061555/default.htm.

[87] "Şaroviç: Türkiye, Bosna-Hersek için Önemli bir Ortak", Erişim Tarihi: 08.08.2015, Erişim Adresi: http://www.haberler.com/sarovic-turkiye-bosna-hersek-icin-onemli-bir-ortak-7168709-haberi/.

[88] Jasmin Mulahasanovic, "Bosna-Hersek'e Her Alanda ve Kesintisiz Destek Vermeye Kararlıyız", Erişim Tarihi: 08.08.2015, Erişim Adresi: http://www.bosnahersek.info/haberler/bosna-herseke-her-alanda-ve-kesintisiz-destek-vermekte-kararliyiz/.

Alfemo	Perakende	LC Waikiki	Perakende
Altınbaş	Perakende	Malatya Pazarı	Gıda-Perakende
Arçelik	Perakende	Nobel İlaç	Sağlık
Bahçeiçi Tüp Bebek Merkezi	Sağlık	Nurol Holding	İnşaat
Beko	Perakende	Paşabahçe	Perakende
Bellona	Perakende	Pegasus	Ulaşım
Borova İnşaat	İnşaat	UIS	Eğitim
Burç Üniversitesi	Eğitim	Sarejevo International	Üretim
Cengiz İnşaat	İnşaat	Seyaş Müşavirlik	İnşaat
Colins	Perakende	Şişecam	Üretim
Çaykur	Toptan	Taç	Perakende
Çilek	Perakende	Tariş	Kozmetik
Doğtaş	Perakende	Tekfen	İnşaat
Ece Zeytinleri	Toptan	THY	Ulaşım
Fidan Tur	Turizm	TURYAP	Emlak
Hayat Holding	Üretim	Ülker	Gıda-Perakende
İstikbal	Perakende	Vestel	Perakende
İş Bankası	Finans	Yunus Emre Enstitüsü	Eğitim
Koton	Perakende	Ziraat Bankası	Finans

Bosna-Hersek'te faaliyet gösteren Türk Şirketleri

Göz önünde bulundurulması gereken bir başka önemli husus, Türkiye'nin Bosna-Hersek ile ilişkilerine tarihsel ve günümüz manasıyla diğer ülkelerden daha fazla önem vermesidir. 2010 yılı itibariyle TİKA'nın Bosna'ya yönelik yaptığı faaliyetler arasında; El Sanatları ve Meslek Edindirme projesi, Novi Travnik Sultan Fatih Anaokulu'nun inşası, Orta Bosna kantonunda 7 adet okulun onarımı, Bosna-Hersekli polislerin "Uluslararası Polis Eğitimi" projesi kapsamında eğitimi ve Gönül Köprüsü projesi gibi faaliyetler vardır.[89] TİKA'nın da son dönemde bu ülkede çok ciddi yatırımları ve projeleri bulunmaktadır. Sayısı yaklaşık 700'ü bulan projelerle, Türkiye, kültürel ve turizm alanlarında büyük katkı sağlamakta ve yeni işbirliği alanları oluşturmaktadır. Bu faaliyetler kapsamında, Saraybosna Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Konferans Salonu tadilatı yapılmış; salonun ismi iki ülke arasındaki tarihi ve kültürel ilişkilere istinaden "İstanbul-Saraybosna" olarak belirlenmiştir. Ayrıca Mostar Karagözbey Medresesi yeni bina inşaatına destek verilerek öğrenci ve yatak kapasitesi arttırılmıştır. Bunların yanı sıra, TİKA tarafından "organik tarım geliştirilmesi"ne destek olarak 2007 yılından beri faaliyet gösteren Organik Üreticiler Birliği kurulmuştur. Osmanlı döneminden miras kalan yapılara da ayrı önem verilmiş; 1571-1577 yılları arasında Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü'nün restorasyonu TİKA tarafından gerçekleştirilmiştir. Bağımsız Bosna-Hersek'in ilk Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç'in evinin tadilatı, vefatının 10. yıl döneminde gerçekleştirilmiş olup, içerisinde özel eşyalarının sergilendiği müzenin de yer aldığı ve kültürel etkinliklere ev sahipliği yapan Aliya İzzetbegoviç Hatıra Evi

[89] M. Hakan Keskin (2012), "Bosna-Hersek Cumhuriyeti: Roma'dan AB Entegrasyonuna Yolculuk", içinde *Çağdaş Balkan Siyaseti,* ed. Murat Necip Arman ve Nazif Mandacı, Ankara: Gazi Kitabevi, s. 176.

olarak hizmet vermektedir. TİKA kapsamında devam eden bir başka önemli faaliyet ise, Saraybosna Mevlevihane'sinin yenilenmesidir. Bu mekân, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde "Milatska nehir kenarında, cennet bağı gibi bir yerde olup semahane ve meydanlı bir Celaleddin-i Rumi tekkesi" ifadesiyle bahsettiği şehirdeki 47 tekkeden birisidir. Ayrıca Starigrad Belediyesi'nin isteğiyle ve Selçuk Belediyesi'nin iştirakiyle Saraybosna Mevlevihanesi, bir diğer adıyla İsa Bey Tekkesi, restore edilmiştir. Şu anda bu Mevlevihane, Balkanlar Mevlana Araştırmaları Merkezi olarak hizmet vermektedir.

Bosna-Hersek'in içerisinde bulunan iki idari birimden birisi olan Sırp Cumhuriyeti'nin Devlet Başkanı olan Milorad Dodik, Sputnik Sırbistan'a yaptığı bir açıklamada, Bosna-Hersek için AB üyeliğinin "en iyi yol olamayabileceği" ifadesini kullanmıştır. Ayrıca Dodik, Avrupa'nın bölgeler ve açık sınırlar söyleminin bir yalan olduğuna işaret ederek, Sırp Cumhuriyeti'nin yetkilerinden vazgeçmesinin gerekliliğine işaret etmeyen Bosna-Hersek'in AB üyeliği yolu hakkında tek bir reformun olmadığına değinmiştir.[90] Başkan Dodik, Sırp Cumhuriyeti'nin AB üyeliği doğrultusunda kendi özerkliğini güçlendirmesinin gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Ancak burada işaret edilen nokta, geçmiş yıllara kıyasla Avrupa'nın Sırplar için çekiciliğini yitirmesidir. Dodik tarafından vurgulanan diğer bir nokta ise, Birlik'e katılımın gündem dışında bırakılmamasıdır. Ancak Dodik'e göre, böylesine büyük ölçekli sorunlarını çözmeye hazır olmayan Birlik'in gittikçe çekiciliğini kaybetmesine ilaveten, Birlik'in geleceğiyle ilgili şüpheler de Avrupa genelinde daha güçlü hale gelmektedir. Dodik, Avrupa'nın gelecekte neye benzeyeceğinin büyük bir sorun olduğunun altını çizmektedir. Dodik'e göre, Bosna-Hersek'in içindeki Sırpların büyük çoğunluğu AB üyeliğine karşıyken, Boşnaklar ve Hırvatlar üyelik taraftarıdırlar

6. Sonuç

Yugoslavya'nın dağılması, Soğuk Savaş sonrası meydana gelen olayların en kanlısı olarak tarihteki yerini almıştır. Bosna Savaşı ise insanlık adına büyük dram ve acıların yaşandığı ve de uluslararası toplumun hafızasında utanç dolu görüntülerle hala tazeliğini korumaktadır. 1995 yılındaki NATO müdahalesiyle Sırpların Boşnak halkına uyguladığı "soykırım" politikaları sona erdirilebilmiştir. Aynı sene içinde ABD'li diplomat Richard Holbrooke'un girişimiyle Hırvat, Sırp

[90] "EU Membership No Longer Attractive for Serbs" (2015), *Sputnik News,* 19.11.2015, Erişim Tarihi: 20.11.2015, Erişim Adresi: http://m.sputniknews.com/europe/20151119/1030366678/eu-membership-unattractive-serbia.html.

ve Boşnak tarafları arasında Dayton Anlaşması imzalanmıştır. Önceleri Avrupa'nın arka bahçesi olarak da nitelenen, fakat ilerleyen süreçte AB'nin içerisine entegre olmaktan başka alternatifi olmayan bölge, stratejik bir adımla bir nebze yumuşatarak Güneydoğu Avrupa olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Batı Balkanlar bölgesinde, 1990'lı yılların başında, yani eski Yugoslavya'nın dağılması ile başlayan krizler ve ardından yaklaşık 10 yıl süren yıkıcı savaş, ardında elbette onarılması çok kolay olmayan izler bırakmıştır. 25 yıl aradan sonra, yani post-komünist ve çatışma sonrası dönemin ardından, bu bölgede gecikmeli olarak devam eden değişim sürecinin halen tamamlanamadığını ve bunun özellikle gergin ikili ilişkilerde daha da çok dikkat çektiğine şahit olmaktayız. Avrupa Birliği genişleme politikalarında yaklaşık 9 yıldan bu yana sadece bir üyenin kabul edildiğini düşünürsek (Hırvatistan, 2013), bazı siyasi uzmanlara göre bir statükonun varlığından da söz edilebilir. Temelinde yatan sorun her ne ise (güvenlik, sınır çizgileri ya da etnik sorunlar vb.), Avrupa Birliği'nin kendi bünyesine sorunlu ilişkileri olan ülkeleri almakta acele etmediği, ancak bu sorunların çözüme bağlandığına emin olunca somut olarak Birlik içerisine almak istediğine şahit olmaktayız. Bu alanda çalışan pek çok akademisyene göre, tarihin en büyük barış projesi olan AB, nasıl ki çatısı altında Fransa ve Almanya arasındaki tarihi çekişmeleri nihayete erdirdiyse, Balkan ülkeleri için de barış ve istikrar sağlanması açısından önemli bir fırsat teşkil etmektedir [91]

Türkiye, Yugoslavya'nın parçalanmasına müteakiben 1992 senesinde bağımsızlığını elde eden Bosna-Hersek'i ilk tanıyan ülkelerden birisi olmuştur. Bosna Savaşı esnasında aktif bir diplomasi izleyerek bu savaşın bir an önce sona erdirilmesi yönünde çaba gösteren Ankara, savaşın bitiminde imzalanan Dayton Anlaşması'nın kurduğu sistemi sürdürmek için meydana getirilen IFOR, SFOR ve EUFOR gibi uluslararası yapılanmalara aktif bir biçimde iştirak etmiştir. 3 Kasım 2002 tarihinde iktidara gelen AK Parti hükümeti, Ahmet Davutoğlu'nun "Stratejik Derinlik" teorisi ile ortaya koyduğu yeni bir dış politika anlayışı izlemeye başlamıştır. Bu doğrultuda, çevresindeki coğrafyalarda yaşanan sorunların çözüme kavuşturulmasında "komşularla sıfır sorun" ilkesi temel alınmak suretiyle, krizleri yumuşak güç metotlarıyla çözmeye çalışmaktadır. Dayton Anlaşması'nın Hırvatlara ve Sırplara bazı avantajlar sağladığını değerlendirmesini yapan Ankara'ya göre, burada en mağdur durumda bulunan

[91] Uğur Özgöker (2014), "Avrupa Birliği'nin güncel sorunları ve Avrupa Parlamentosu seçim sonuçları ışığında AB'nin geleceği", *Euractiv,* 09.06.2014, Erişim Tarihi: 01.02.2016, Erişim Adresi: http://www.euractiv.com.tr/6/analyze/ugur-ozgoker-avrupa-birliginin-guncel-sorunlari-ve-avrupa-parlamentosu-secim-sonuclari-isiginda-abnin-gelecegi-029780.

ülke Bosna-Hersek'tir. Bu bağlamda, Bosna-Hersek'teki mevcut yapı içerisinde Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırplar arasında meydana gelen krizlerde, Ankara, arabuluculuk rolünü üstlenerek sorunların çözümünde yardımcı olma gayret etmektedir. Ankara'nın kurulmasına öncülük ettiği Üçlü Danışma Mekanizması kanalıyla, bu ülkeler aralarında istişareler gerçekleştirerek problemlerini çözüme kavuşturma çabasındadırlar. Ancak 2013'te yaşanan Kosova Krizi ve Hırvatistan'ın Avrupa Birliği'ne üye olması neticesinde bu süreçler sekteye uğramıştır.

Türkiye'nin bölgeye yönelik artan bu ilgisinin önümüzdeki yıllarda devam edeceği rahatlıkla söylenebilir. Fakat bu politika, bölgesel hassasiyetler dikkate alınarak sürdürülmeli ve Yeni Osmanlıcılık hissi uyandıracak politikalardan uzak durulmalıdır. AB ve Türkiye'nin yeniden ivme kazanmaya başlayan ilişkileri de, bu bölgedeki istikrarın korunması konusunda işbirliği tesis edilmesine yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

"20th Century World History: Central and Eastern European States - 1989-2000: after communism", *International School History*, Erişim Tarihi: 15.11.2015, Erişim Adresi: http://www.internationalschoolhistory.net/central_eastern_europe/1989-2000.htm.

"A Brief History of The EU" (2010), *NPR*, 11.07.2010, Erişim Tarihi: 11.02.2016, Erişim Adresi: http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=128389419.

Açıkmeşe, Sinem Akgül (2014), "Avrupa Birliği'nde Genişleme", içinde *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar,* ed. Belgin Akçay ve İlkay Göçmen, Ankara: Seçkin Yayıncılık, İkinci Basım, ss. 641-660.

Arman, Murat Necip & Arman, Hülya (2012), "Hırvatistan Cumhuriyeti", içinde *Çağdaş Balkan Siyaseti,* ed. Murat Necip Arman ve Nazif Mandacı, Ankara: Gazi Kitabevi, ss. 181-203.

Baklacıoğlu, Nurcan Özgür (2014), "Savaş Sonrasında Uluslararası Yönetim Altında Dış Politika: Bosna-Hersek Örneği", içinde *Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış*, der. Faruk Sönmezoğlu ve Özgün Erler Bayır, İstanbul: DER Yayınları, ss. 343-390.

"Balkan Ülkeleri ile İlişkiler", *Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı*, Erişim Tarihi: 30.04.2015, Erişim Adresi: http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa.

"Basic Directions of BiH (Bosnia-Herzegovina) Foreign Policy - Sarajevo, March 26, 2003", *Bosna-Hersek Dış İşleri Bakanlığı*, Erişim Tarihi: 07.09.2015, Erişim Adresi: http://www.mvp.gov.ba/vanjska_politika_bih/osnovni_pravci_vanjske_politike_bih/?id=2.

"Başbakan Davutoğlu Saraybosna'da" (2015), *NTV*, 10.07.2015, Erişim Tarihi: 12.07.2015, Erişim Adresi: http://www.ntv.com.tr/dunya/basbakan-davutoglu-saraybosnada,hj3HCxUnD0GIrSakvDGWQg.

Bechev, Dimitar (2012), "A Very Long Engagement: Turkey in Balkans," içinde *Another Empire? A Decade of Turkey's Foreign Policy Under The Justice and Development Party*, ed. Kerem Öktem, Ayşe Kadıoğlu ve Mehmet Karlı, İstanbul: İstanbul Bilgi University Press, ss. 209-228.

"Belgrade: Suspension of South Stream 'bad news' for Serbia" (2014), *RT,* 08.12.2014, Erişim Tarihi: 01.09.2015, Erişim Adresi: http://www.rt.com/business/212311-serbia-south-stream-reaction/.

Blerim, Reka (2010), "Good to Know About EU Enlargement", *The Geopolitics and Techniques of EU Enlargement*, Aspect: Brussels, Belgium,

"Bosna-Hersek'e Yatırım Çıkarması" (2015), *Milliyet*, 20.05.2015, Erişim Tarihi: 08.08.2015, Erişim Adresi: www.milliyet.com.tr/bosna-hersek-e-yatirim-cikarmasi/ekonomi/detay/2061555/default.htm.

"Bosna-Hersek'in Türkiye ile Arasındaki Ticareti", *Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı*, Erişim Tarihi: 14.07.2015, Erişim Adresi: http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/dislliskiler/ulkeler/ulke-detay/Bosnayüzde20Hersek/html-viewer-ulkeler?contentId=UCMyüzde23dDocNameyüzde3AEK-159869&contentTitle=TyüzdeC3yüzdeBCrkiyeyüzde20ileyüzde20Ticaret&_afrLoop=1514952138262346&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=8lh42f00b_197#!yüzde40yüzde40yüzde3F_afrWindowIdyüzde3D8lh42f00b_197yüzde26_afrLoopyüzde3D1514952138262346yüzde26contentIdyüzde3DUCMyüzde2523dDocNameyüzde253AEK-159869yüzde26contentTitleyüzde3DTyüzde25C3yüzde25BCrkiyeyüzde2BileyüzdeBTicaretyüzde26_afrWindowModeyüzde3D0yüzde26_adf.ctrl-stateyüzde3D8lh42f00b_227.

Brljavac, Bedrudin (2011), "Europeanisation Process of Bosnia and Herzegovina: Responsibility of the European Union?", *Balkanologie*, Vol. XIII, No: 1-2 (2011) Volume XIII Numéro 1-2, Erişim Tarihi: 15.09.2015, Erişim Adresi: http://balkanologie.revues.org/2328?lang=en.

Bunjaku, Esma (2014), "1999 Savaşından Sonra Geçen 15 Yılın Kısa Değerlendirmesi ve Gelinen Nokta", *Uluslararası Politika Akademisi*, Erişim Tarihi: 07.01.2016, Erişim Adresi: http://politikaakademisi.org/2014/12/29/1999-savasindan-sonra-gecen-15-yilin-kisa-degerlendirme-ve-gelinen-nokta/.

Büyük, Hamdi Fırat (2015), "Balkan Barışı için Bölgesel İşbirliği: Mevcut Sorunlar, Türkiye ve Diğer Aktörler – Dr. Jelica Minic ile Mülakat", *Analist,* Ekim 2015, Sayı: 56, ss. 74-77.

"Case of Sejdic and Finci v. Bosnia and Herzegovina" (Applications nos. 27996/06 and 34836/06) (2009), European Court of Human Rights Grand Chamber Judgment, 22 Aralık 2009, Strasbourg, Erişim Tarihi: 25.10.2015, Erişim Adresi: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96491#{"itemid":["001-96491"]}.

Coşkun, Birgül Demirtaş (2012), "Yugoslavya'nın Dağılma Krizi (1991-1999)", içinde *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012,* ed. Haydar Çakmak, Ankara: Kripto Yayınları, ss. 215-225.

Crnica, Osman (2007), "AB Genişleme Sürecinde Batı Balkan Ülkeleri", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Toplulukları (Uluslararası İlişkiler) Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

"Croatia Profile – Timeline" (2015), *BBC*, 05.08.2015, Erişim Tarihi: 29.12.2015, Erişim Adresi: http://www.bbc.com/news/world-europe-17217954.

Davutoğlu, Ahmet (2008), *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu,* İstanbul: Küre Yayınları, Yirmi Dördüncü basım.

"Dayton Peace Accords: General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina", Erişim Tarihi: 18.10.2012, Erişim Adresi: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/day01.asp.

Dede, Orhan (2014), "Balkanlar ve Türkiye", Bilge Adamlar Kurulu Raporu No: 64, Aralık 2014, *BİLGESAM,* Erişim Tarihi: 20.07.2015, Erişim Adresi: http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-96-2015020356balkanlar-ve-turkiye.pdf.

Demirtaş, Birgül (2012), "AB'nin Kosova Politikası: Karmaşık Sorunlar, Sorunlu Yanıtlar?", içinde *Avrupa Birliği ve Komşuları: Fırsatlar ve Zorluklar*, der. Bezen Balamir Coşkun ve Birgül Demirtaş, Tercüme: Sinem Demirkaya, Ankara: Elips Kitap, ss. 73-95.

"Dış İşleri Bakan Yardımcısı Büyükelçi Naci Koru'nun "Balkanlar'da Barış Ve Türkiye: Kültürel Ve Ticari Diplomasi" Başlıklı Sempozyumda Yaptıkları Konuşma, 28.05. 2014, İstanbul", *Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı*, Erişim Tarihi: 13.08.2015, Erişim Adresi: http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakan-yardimcisi-naci-koru_nun-_balkanlar_da-baris-ve-turkiye_-kulturel-ve-ticari-diplomasi_-baslikli-sempozyumda-yapt.tr.mfa.

Ekinci, Didem (2015), "Turkish Decision-Making and the Balkans: Implications of Role Theory", içinde *Turkish Foreign Policy in the New Millennium*, ed. Hüseyin Işıksal ve Ozan Örmeci, Frankfurt Am Main: Peter Lang Edition, ss. 365-392.

Ekinci, Mehmet Uğur (2014), "A Golden Age of Relations: Turkey and the Western Balkans During the AK Party Period", *Insight Turkey,* Cilt 16, No: 1, Kış 2014, ss. 103-125.

Elbeye, Murat (2012), "Avrupa Birliği'nin Batı Balkan Politikası", *Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları,* 18.05.2012, Erişim Tarihi: 15.11.2015, Erişim Adresi: http://www.tuicakademi.org/avrupa-birliginin-bati-balkan-politikasi/.

Erdağ, Ramazan & Kardaş, Tuncay (2014), "Türkiye Dış Politikasında Stratejik Kültür", içinde *Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik,* ed. Talha Köse, Ahmet Okumuş ve Burhanettin Duran, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 291-305.

Erkan, Hakan Sezgin (2015), "Türk Dış Politikasında Davutoğlu Perspektifi", içinde *Türk Dış Politikasında Güncel Eğilimler (2000-2014),* ed. Deniz Tansi ve Hakan Sezgin Erkan, İstanbul: Kanes Yayınları, ss. 11-83.

Erkan, Hakan Sezgin (2015), "Türkiye-Balkan Ülkeleri İlişkileri", içinde *Türk Dış Politikasında Güncel Eğilimler (2000-2014),* ed. Deniz Tansi ve Hakan Sezgin Erkan, İstanbul: Kanes Yayınları, ss. 84-111.

"EU Membership No Longer Attractive for Serbs" (2015), *Sputnik News,* 19.11.2015, Erişim Tarihi: 20.11.2015, Erişim Adresi:

http://m.sputniknews.com/europe/20151119/1030366678/eu-membership-unattractive-serbia.html.

"EU-Western Balkans Summit Declaration, Thessaloniki" (2003), European Commission Press Release Database, 21.06.2003, Erişim Tarihi,18.11.2015, Erişim Adresi: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-03-163_en.htm.

"Genişleme: AB-Sırbistan İlişkileri", *Euractiv,* Erişim Tarihi: 30.12.2015, Erişim Adresi: http://www.euractiv.com.tr/genisleme/link-dossier/genisleme-ab-sirbistan-iliskileri-000106.

Göral, Emirhan (2013), "Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye'nin Balkan Politikasının Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi", *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 21, Sayı: 2, Erişim Adresi: http://dosya.marmara.edu.tr/avrupa/mjesyüzde20arsiv/volyüzde2021yüzde202yüzde20/A5_5_Emirhan_Goral.pdf, ss. 99-118.

Günal, Altuğ (2012), "Sırbistan Cumhuriyeti", içinde *Çağdaş Balkan Siyaseti,* ed. Murat Necip Arman ve Nazif Mandacı, Ankara: Gazi Kitabevi, ss. 85-113.

Hale, William (2002), *Turkish Foreign Policy 1774-2000,* London: Frank Cass.

"Hırvatistan AB'nin 28'inci üyesi oldu" (2013), *BBC Türkçe,* 01.07.2013, Erişim Tarihi: 09.02.2016, Erişim Adresi: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/07/130701_hirvatistan_ab.

Historia des relations internationales de 1945 a nos jours, Tome 2, ss. 617-619.

Işıksal, Hüseyin (2015), "Turkish Foreign Policy During the AKP Era", içinde *Turkish Foreign Policy in the New Millennium,* ed. Hüseyin Işıksal ve Ozan Örmeci, Frankfurt Am Main: Peter Lang Edition, ss. 15-28.

Karluk, S. Rıdvan (2014), "Avrupa Birliği'nin Balkanlara Genişlemesi: Balkan Ülkelerine Üyelik Perspektifi - EU Enlargement to the Balkans: Membership Perspective to the Balkan Countries", *International Conference on Eurasian Economies*, ss. 1-9, Erişim Tarihi: 18.12.2015, Erişim Adresi: http://avekon.org/papers/1163.pdf.

Katica, Jasmin (2008), "NATO Membership for Bosnia and Herzegovina: Obstacles and Challenges", Yüksek Lisans Tezi, Naval Postgraduate School Monterey, California, Aralık 2008, Erişim Tarihi: 16.09.2015, Erişim Adresi: http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a493953.pdf.

Keskin, M. Hakan (2012), "Bosna-Hersek Cumhuriyeti: Roma'dan AB Entegrasyonuna Yolculuk", içinde *Çağdaş Balkan Siyaseti,* ed. Murat Necip Arman ve Nazif Mandacı, Ankara: Gazi Kitabevi, ss.149-180.

Kısacık, Sina (2012), "Soğuk Savaş Sonrasında Bosna-Hersek Krizi ve Türkiye-Bosna-Hersek İlişkileri", *Uluslararası Politika Akademisi,* Erişim Tarihi: 01.09.2015, Erişim Adresi: http://politikaakademisi.org/soguk-savas-sonrasinda-bosna-hersek-krizi-ve-turkiye-bosna-hersek-iliskileri/.

Kısacık, Sina & Kaya, Furkan (2015), "Turkey's Central Position in the Current Eurasian Energy Geopolitics", *American Academic & Scholarly Research Journal,* Cilt 7, No: 3, Mayıs 2015, ss. 39-72.

Kissinger (1999), *Diplomacia*, Iranë: Shtëpia Botuese e Lidhjes së Shkrimtarëve.

Knaus, Gerald (2010), "Is Turkey's Balkan policy today inspired by a post-modern vision of the world? A pre-modern one? And does it matter how we call it? ", *European Stability Initiative Rumeli Observer,* 04.12.2010, Erişim Tarihi: 25.04.2015, Erişim Adresi: http://www.esiweb.org/rumeliobserver/2010/12/04/multikulti-and-the-future-of-turkish-balkan-policy/.

Kut, Şule (2004), "Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası: 1990-1993", içinde *Türk Dış Politikasının Analizi*, ed. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınları, ss. 585-608.

Larrabee, Stephan F. (2001), *The Balkans*, Santa Monica, RAND RP-933.

Mahony, Honor (2013), "Croatia becomes 28th EU member state", *EU Observer*, 01.07.2013, Erişim Tarihi: 29.12.2015, Erişim Adresi: https://euobserver.com/enlargement/120688.

Mandacı, Nazif (2013), "Türkiye'nin Balkan Politikası 2012: Yükselen Yumuşak Güç?", içinde *Türk Dış Politikası Yıllığı 2012,* ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş, Ankara: SETA Yayınları, ss. 357-383.

Mulahasanovic, Jasmin, "Bosna-Hersek'e Her Alanda ve Kesintisiz Destek Vermeye Kararlıyız", Erişim Tarihi: 08.08.2015, Erişim Adresi: http://www.bosnahersek.info/haberler/bosna-herseke-her-alanda-ve-kesintisiz-destek-vermekte-kararliyiz/.

Mungiu-Pippidi, Alina (2005), "Deconstructing Balkan particularism: the ambiguous social capital of Southeastern Europe", *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 5, No: 1, ss. 49-68, Erişim Tarihi: 11.01.2016, Erişim Adresi: http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/1468385042000328367.

"NATO's relations with Bosnia and Herzegovina", *North Atlantic Treaty Organization - OTAN*, Erişim Tarihi: 15.09.2015, Erişim Adresi: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49127.htm.

"Natural gas pipelines under construction will move gas from Azerbaijan to southern Europe" (2015), *Penn Energy,* 14.10.2015, Erişim Tarihi: 16.10.2015, Erişim Adresi: http://www.pennenergy.com/articles/pennenergy/2015/10/natural-gas-pipelines-under-construction-will-move-gas-from-azerbaijan-to-southern-europe.html?cmpid=EnlDailyPetroOctober152015.

"Operation Deny Flight", *Global Security*, Erişim Tarihi: 15.01.2015, Erişim Adresi: http://www.globalsecurity.org/military/ops/deny_flight.htm.

Özgöker, Uğur (2014), "Avrupa Birliği'nin güncel sorunları ve Avrupa Parlamentosu seçim sonuçları ışığında AB'nin geleceği", 09.06.2014, Erişim Tarihi: 01.02.2016, Erişim Adresi: http://www.euractiv.com.tr/6/analyze/ugur-ozgoker-avrupa-birliginin-guncel-sorunlari-ve-avrupa-parlamentosu-secim-sonuclari-isiginda-abnin-gelecegi-029780.

Rrugëtimi ballkanik drejt BE-së, sfidat dhe problematikat" (2014), 24.06.2014, Erişim Tarihi: 16.11.2015, Erişim Adresi: http://www.gazetadita.al/rrugetimi-ballkanik-drejt-be-se-sfidat-dhe-problematikat.

"Rusya'ya karşı yaptırımlar, Sırbistan'ın AB üyeliği için şart" (2014), *QHA*, 20.11.2014, Erişim Tarihi: 02.01.2016, Erişim Adresi: http://qha.com.ua/tr/siyaset/rusya-ya-karsi-yaptirimlar-sirbistan-in-ab-uyeligi-icin-sart/134995/.

Seyhan, Erhan (2007), "Bosna-Hersek'in Jeostratejik Önemi ve Türkiye", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Shehu, Leonat (2016), "Kosovë: Rritet pakënaqësia ndaj bisedimeve me Serbinë", *VOA Zeri i Amerikes*, 09.02.2016, Erişim Tarihi: 10.02.2016, Erişim Adresi: http://www.zeriamerikes.com/content/kosovo-serbia-dialogue-prceptions/3183310.html.

"Sırbistan özür diledi" (2013), *DW Türkçe*, 25.04.2013, Erişim Tarihi: 21.09.2015, Erişim Adresi: http://www.dw.com/tr/syüzdeC4yüzdeB1rbistan-yüzdeC3yüzdeB6zyüzdeC3yüzdeBCr-diledi/a-16773304.

"Sırbistan: Rusya ile ilişkilerimiz nedeniyle AB İlerleme Raporu'ndaki dış politika notumuzu düşürdüler", *T24,* Erişim Tarihi: 05.01.2016, Erişim Adresi: http://t24.com.tr/haber/sirbistan-rusya-ile-iliskilerimiz-nedeniyle-ab-ilerleme-raporundaki-dis-politika-notumuzu-dusurduler,316480.

Soin, Robert (2008), *L'Europe politique, histoire, crises, dèveloppements et perspectives des processus d'intègration* (Evropa politike, Historia, krizat, zhvillimet dhe perspektivat e proceseve të integrimit).

Somun, Hajrudin (2011), "Turkish Foreign Policy in the Balkans and 'Neo-Ottomanism': A Personal Account", *Insight Turkey*, Cilt 13, No: 3, Temmuz-Eylül 2011, Erişim Adresi: http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight-turkey_vol_13_no_3_-2011_somun.pdf , ss. 33-41.

Şahin, Yeliz (2013), "Batı Balkanlar AB Yolunda", İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No: 267, Aralık 2013, Erişim Tarihi: 20.12.2015, Erişim Adresi: http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/bati_balkanlar_ab_yolunda-web.pdf.

Şahin, Yeliz (2015), "2015 Genişleme Paketi ve Batı Balkanların AB Yolunda Son Bir Yılı", *İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi*, Kasım 2015, ss. 40-47, Erişim Tarihi: 25.12.2015, Erişim Adresi: http://www.ikv.org.tr/ikv_dergi/ikv_kasim_2015/HTML/files/assets/common/downloads/publication.pdf.

"Şaroviç: 'Türkiye, Bosna-Hersek için Önemli bir Ortak'", Erişim Tarihi: 08.08.2015, Erişim Adresi: http://www.haberler.com/sarovic-turkiye-bosna-hersek-icin-onemli-bir-ortak-7168709-haberi/.

Torralba, Raquel Montes (2014), "Belgrade at the crossroads: Serbian-Russian relations in light of the Ukraine crisis", *Real Instituto Elcano – Royal Institute Strategic and International Studies*, ARI 63/2014, 22.12.2014, Erişim Tarihi: 01.09.2015, Erişim Adresi: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/web/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari63-2014-montes-belgrade-crossroads-serbian-russian-relations-ukraine-crisis#.VeWkI_ntmko.

Türkeş, Mustafa (2008), " Türkiye'nin Balkan Politikasında Devamlılık ve Değişim", *Avrasya Dosyası Balkanlar Özel,* Cilt 14, Sayı: 1, ss.253-280.

"Türkiye-Bosna-Hersek-Sırbistan Üçlü Zirve Toplantısı'nda kabul edilen Ankara Zirve Bildirisi, 15.05.2013, Ankara", *Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı*, Erişim Tarihi: 25.04.2015, Erişim Adresi: http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-sirbistan-uclu-zirve-toplantisi_nda-kabul-edilen-ankara-zirve-bildirisi_-15-mayis-2013_-ankara.tr.mfa.

"Türkiye-Bosna-Hersek Siyasi İlişkileri", *Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı*, Erişim Tarihi: 14.07. 2015, Erişim Adresi: http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa.

"Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları", *Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı*, Erişim Tarihi: 30.10.2012, Erişim Adresi: http://www.tsk.tr/6_uluslararasi_iliskiler/turkiyeninbarisidesteklemeharekatinakatkilari.html.

Tüysüzoğlu, Göktürk (2012), "Bosna-Hersek'te Yerel Seçimler: Eski Aktörler, Yeni Umutlar", *Uluslararası Politika Akademisi,* Erişim Tarihi: 19.11.2015, Erişim Adresi: http://politikaakademisi.org/2012/10/14/bosna-hersekte-yerel-secimler-eski-aktorler-yeni-umutlar/.

"United Nations Security Council Resolution 713 (1991) of 25 September 1991 on Socialist Federal Republic of Yugoslavia", Erişim Tarihi: 13.09.2015, Erişim Adresi: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/713(1991).

"United Nations Security Council Resolution 816 (1993) on Bosnia-Herzegovina - Adopted by the Security Council at its3191st meeting on 31 March 1993", Erişim Tarihi: 16.09.2015, Erişim Adresi: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/816(1993).

"Wales Summit Declaration - Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales 05 September 2014 | Press Release (2014) 120 Issued on 05 September 2014 | Last updated: 31 July 2015", *North Atlantic Treaty Organization*, Erişim Tarihi: 15.12.2015, Erişim Adresi: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm.

Yanıkdağ, Tülin (2010), "Bosna'ya Özür", *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi,* 21.05.2010, Erişim Tarihi: 07.08.2015, Erişim Adresi: http://www.bilgesam.org/incele/834/-bosnayüzdeE2yüzde80yüzde99ya-ozur/#.VcSlWPntmko.

Yenigün, Cüneyt & Hacıoğlu, Ümit (2010), "Bosna-Hersek: Batı'nın Güvenini Kaybettiği Medeniyet", içinde *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları Cilt 1*, ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, ss. 671-689.

Yürür, Pınar (2008), "Balkanlar'da Uluslararası Himaye Yönetimleri: Bosna-Hersek Örneği", *Avrasya Dosyası Balkanlar Özel,* Cilt 14, Sayı: 1, ss. 159-192.